

Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi Perspektifinden Türk Devletlerinin Performansı: Gelişmeler ve Öneriler

Turkic States' Performance in the Travel and Tourism Development Index: Progress and Policy Recommendations

Serpil SUNGUR AVCI

Dr., serpil-sungur@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3102-4123

Murat AVCI (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bışkek / Kırgızistan.
murat.avci@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-2355-1396

Özet

Turizm gelişim göstergelerinin ölçülmesi, etkin turizm politikalarının oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi, turizm sektörünün sürdürülebilir, rekabetçi ve etkili bir şekilde gelişmesi için gerekli verileri ve analizleri sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türk devletlerinin (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan) turizm gelişimi ve rekabet gücü açısından mevcut durumlarını ortaya koymak ve güçlü ve zayıf yönlerini belirlemektir. Bu doğrultuda, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından 15 yıl boyunca "Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi" adıyla yayımlanan ve 2021 yılından itibaren "Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi" olarak güncellenen raporun verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman analizi esas alınmıştır. Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi'nin belirlediği beş ana kategori ve on yedi alt gösterge temelinde beş ülkenin performansı analiz edilmiştir. İnceleme 2019, 2021 ve 2024 yıllarına ait veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Türk Devletleri'nin turist sayısı, turizm geliri ve TTDI indeksi kapsamında bu yıllar arasında kaydettikleri yükselişler ve düşüşler detaylı olarak yorumlanmıştır. Ardından ülkelerin benzerlikleri ve farklılıkları, güçlü ve zayıf yanlarını analiz etmek amacıyla Çok Boyutlu Ölçekleme yöntemindeki (Multidimensional Scaling - MDS) PREFSCAL analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türk devletlerinin turizm gelişiminde sürdürülebilir politikaların uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, özellikle altyapının güçlendirilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik politikalarının benimsenmesi gibi stratejilerin uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, her bir ülkenin turizm sektörü için yerel özelliklere uygun, kapsayıcı ve rekabetçiliği artıracak politikalar geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda araştırma bulguları, turizm sektörünün gelişimini destekleyecek somut öneriler sunarak karar vericiler ve politika yapımcılar için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Turizm, Rekabet, Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi, Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi, Dünya Ekonomik Forumu, Türk Devletleri, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

Atf / Citation: Sungur Avcı, S. ve Avcı, M. (2025). Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi Perspektifinden Türk Devletlerinin Performansı: Gelişmeler ve Öneriler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1) 221-255. <https://doi.org/10.32449/egetid.1608243>

Abstract

Measuring tourism development indicators is of great importance in order to formulate effective tourism policies. The Travel and Tourism Development Index provides the essential data and analyses necessary for the sustainable, competitive, and effective growth of the tourism sector. This study aims to reveal the current situation of the Turkic states (Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan) in terms of tourism development and competitiveness and to determine their strengths and weaknesses. Accordingly, this study utilizes data from the report published by the World Economic Forum (WEF), which was released under the title Travel and Tourism Competitiveness Index for 15 years and has been updated as the Travel and Tourism Development Index since 2021. A mixed-methods approach was employed in the study. Document analysis, one of the qualitative data collection methods, was adopted as the primary technique. The performance of five countries was analyzed based on the five main categories and seventeen sub-indicators determined by the Travel and Tourism Development Index. The analysis was conducted using data from the years 2019, 2021, and 2024. The changes in tourist arrivals, tourism revenues, and TTDI scores of the Turkic States during the examined period have been analyzed in detail. Then, PREFSCAL analysis in the Multidimensional Scaling Method (MDS) was used to analyze the similarities and differences, strengths and weaknesses of the countries. As a result of the study, it was emphasized that sustainable policies should be implemented in the tourism development of Turkish states. In this context, it is recommended to implement strategies such as strengthening infrastructure and adopting environmental sustainability policies. Additionally, it has been emphasized that each country should develop inclusive and competitiveness-enhancing policies tailored to the local characteristics of their tourism sector. In this context, the research findings serve as a guide for decision-makers and policymakers, offering concrete recommendations to support the development of the tourism sector.

Keywords: *Tourism, Competition, Travel and Tourism Competition Index, Travel and Tourism Development Index, World Economic Forum, Turkic States, Multidimensional Scaling Method*

Turizm sektörü, ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde kilit rol oynayan bir sektör olarak öne çıkmaktadır (UNWTO, 2020). Bu sektör, özellikle gelişmekte olan ülkeler için döviz getirisi, istihdam yaratma ve altyapı gelişimini hızlandırma gibi pek çok ekonomik katkı sunmaktadır. Ancak turizmin sağladığı bu katkıları sürdürülebilir kılmak, ülkelerin küresel rekabet ortamında etkili turizm politikaları geliştirmesine bağlıdır (Hall, 2019; Gössling ve ark., 2002). Bu nedenle turizm işletmeleri, sektördeki küresel rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek için sürekli olarak yenilikçi ve rekabetçi politikalar geliştirmek zorundadır (Porter, 1980, s. 20). Bu bağlamda, rekabet edebilirlik, turizm işletmeleri için sadece büyüme ve kârlılığı artıran bir etmen değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada da kilit bir unsurdur (Ritchie ve Crouch, 2003, s. 35).

Turizm rekabet gücünün değerlendirilmesi, ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek turizm sektöründe stratejik adımlar atmalarına rehberlik etmektedir (Bello ve ark., 2014, s. 2). Bu değerlendirmede önemli bir araç olan “Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi” (Travel & Tourism Competitiveness Index - TTDI) 2007 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından geliştirilmiş olup, turizm sektöründe ülkeler arasındaki rekabeti ölçen ilk kapsamlı çalışmalardan biridir

(WEF, 2007). Bu endeks altyapı, güvenlik, sağlık hizmetleri, sürdürülebilirlik ve turizm kaynakları gibi çeşitli bileşenler aracılığıyla ülkelerin turizm rekabet gücünü ortaya koymakta (WEF, 2007) turizm sektörünün sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun biçimde gelişmesini desteklemektedir (Kayar ve Kozak, 2010, s. 203). Uzun yıllar boyunca ülkelerin turizm performansını karşılaştırmak için temel başvuru kaynağı olan bu endeks, turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini bir arada değerlendiren geniş kapsamlı bir yapı sunmaktadır (Crouch, 2011, s.28).

Ancak küresel dinamiklerdeki değişimler ve sürdürülebilirlik konusundaki artan farkındalık, 2021 yılında endeksin kapsamının genişletilmesi ve içeriğinin güncellenmesine yol açmıştır. Yeni adıyla “Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi,” (Travel & Tourism Development Index - TTDI) sadece ekonomik katkılarını değil, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik boyutlarını da dikkate alan daha bütüncül bir perspektif sunmaktadır (WEF, 2021). Bu endeks, turizmin ülkeler arası rekabetteki rolünün ötesine geçerek, sektörün uzun vadeli gelişim ve kapsayıcılık hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (WTTC, 2021).

Ülkeler arası seyahat ve turizm gelişim etkenlerindeki ilerlemenin kıyaslanmasını sağlayarak, seyahat ve turizm işletmelerinin yansira sektörün gelişimine ilişkin politika ve yatırım kararlarına yön vermektedir. Ayrıca, her ülkenin güçlü yönleri ve iyileştirme alanları hakkında eşsiz bilgiler sunarak, sektörün uzun vadeli büyümesini sürdürülebilir ve dirençli bir şekilde geliştirme çabalarını desteklemektedir (WEF, 2024). Bu kapsamda araştırmada özellikle Türk Devletleri olarak tanımlanan ülkelerinin (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan) turizm potansiyeli, bölgesel iş birliği fırsatları ve ekonomik gelişme hedefleri göz önüne alındığında, bu endeksin sunduğu verilerin analizi önem kazanmaktadır.

Bu doğrultuda alanyazında birçok çalışma, ülkelerin yıllar içerisindeki turizm rekabet gücünü değerlendirmiş ve karşılaştırmalı analizler gerçekleştirmiştir. Akdeniz ülkeleri (Bahar ve Kozak, 2005; Hassan ve Uşaklı, 2013; Yıldırğan ve ark., 2021) ve Güney Avrupa ülkeleri (Serçek ve Yıldız, 2022; Öncüer ve Küçükğüney, 2022) üzerine yapılan çalışmalar, bu alanda öne çıkan araştırmalar arasındadır. Bunun yanında Türkiye’nin rekabet gücünü inceleyen çalışmaların (Bostan ve Aydın, 2021; Göral, 2017) olmasına rağmen Türk devletleri arasında yer alan ülkelerinin birlikte ele alınarak turizm sektöründeki rekabet gücü ve sürdürülebilirlik stratejilerine yönelik yürütülen çalışmaların (Çavuş ve ark., 2022) kısıtlı olduğu dikkat çekmektedir. Mevcut araştırmalar genellikle bölge ülkelerinin doğal kaynakları, tarihi mirası ve kültürel değerleri gibi turizm çekiciliklerine odaklanırken, bu ülkelerin turizm politikalarının küresel rekabet üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmamıştır (Kantarci, 2007).

Son dönemde, Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi çerçevesinde destinasyonların performanslarının analiz edilmesi ise literatürde yeni bir araştırma alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Bu nedenle mevcut literatür incelendiğinde, TTCI endeksine dayalı verilerin birçok araştırmada kapsamlı bir şekilde kullanıldığı ancak güncellenmiş TTDI endeksinin sınırlı sayıdaki çalışmada (Gürsikal ve Arlı, 2023; Maulana ve ark., 2022; Salam, 2024; Vašaníčová, 2024) ele alındığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Maulana ve ark. (2022), Endonezya'nın turizm rekabetçiliğini bu endeks aracılığıyla değerlendirmiştir. Benzer şekilde, Salam (2024) Güney Asya ülkelerinin turizm performansını analiz etmiş; Vašaníčová (2024) ise Orta Avrupa destinasyonlarının sürdürülebilir turizm politikalarını incelemiştir. Bu bağlamda söz konusu çalışma, Türk devletlerinin turizm gelişimini ve rekabet gücünü "Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi" aracılığıyla analiz ederek, bölgedeki turizm sektörünün güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymayı, sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bir ülkenin turizm gelişimi, destinasyonun cazibesini artıran ve ziyaretçi talebini yönlendiren çeşitli faktörlerin etkileşimiyle şekillenmektedir (Vašaníčová, 2024, s. 104). Bu çok boyutlu yapı, turizm sektörünün geliştirilmesi ve yönetilmesi için kapsamlı stratejik planlama gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, turizm geliştirme politikaları, özellikle gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve uluslararası rekabet gücünü artırmada kritik bir rol oynamaktadır (Salam, 2024, s. 33-34). Gelişmiş ülkelerde ise bu politikalar, mevcut turizm pazarlarının çeşitlendirilmesi ve küresel ekonomik dalgalanmalara karşı direnç sağlama gibi hedeflere odaklanmaktadır (Vašaníčová, 2024, s.103). Bu nedenle, turizmin ulusal ekonomilere katkısını artırmaya yönelik politikalar hem mikro düzeyde işletme bazlı hem de makro düzeyde ekonomik hedeflerle uyumlu şekilde tasarlanmaktadır.

Turizm gelişim göstergelerinin ölçülmesi etkili, sürdürülebilir ve rekabetçi turizm politikalarının oluşturulması için kritik bir rol oynamaktadır. Bu göstergeler, bir ülkenin veya bölgenin turizm potansiyelini, güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek stratejik karar alma süreçlerine rehberlik etmektedir. Turizm gelişim göstergelerinin ölçülmesinin önemli olmasının başlıca nedenlerini de sıralamak gerekirse:

- **Ekonomik Katkıyı Artırma:** Turizmin ülke ekonomisine katkısını anlamak, yatırımların hangi alanlara yönlendirilmesi gerektiğini belirlemek için önemlidir (Dwyer ve Kim, 2003). Turizm gelirlerinin, istihdamın ve döviz girdilerinin ölçülmesi, ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmada stratejik planlamayı kolaylaştırmaktadır (Seetanah, 2011, s. 292).

- **Sürdürülebilirlik ve Çevre Koruma:** Turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerini ölçmek, doğal kaynakların korunması için sürdürülebilir politikalar

geliştirmeyi sağlamaktadır. Özellikle aşırı turizmden kaynaklanan çevre tahribatını önlemek için bu göstergeler hayati önem taşımaktadır (Gössling ve ark., 2002, s. 200). Bu nedenle çevresel sürdürülebilirlik göstergeleri, turizmin çevreye olan olumsuz etkisini en aza indirmeyi hedeflemektedir (Holden, 2016).

- **Sosyal ve Kültürel Etkiler:** Turizm, yerel topluluklar üzerinde önemli sosyal ve kültürel etkilere sahiptir. Bu göstergeler, turizmin yerel halk üzerindeki etkilerini ölçerek, kültürel değerlerin korunmasını ve turizm faaliyetlerinin toplumsal uyum içinde yönetilmesini sağlamaktadır (Smith, 2001). Böylece turizmin sadece ekonomik değil, sosyal anlamda da sürdürülebilir olmasına katkı sağlanmaktadır (Richards, 2001, s.35).

- **Rekabet Gücünü Artırma:** Küresel turizm piyasasında rekabet edebilmek için ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olması gereklidir (Crouch ve Ritchie, 1999, s. 28). Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi gibi göstergeler, bir ülkenin turizm sektörünün diğer ülkelerle kıyaslandığında hangi konumda olduğunu anlaması ve rekabet stratejileri oluşturması için yardımcı olmaktadır (World Economic Forum, WEF, 2019).

- **Stratejik Yatırım ve Politika Oluşturma:** Turizm gelişim göstergeleri, hangi alanların daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu belirlemeye yardımcı olmaktadır (Hall ve Page, 2014). Bu sayede altyapı, ulaşım, konaklama ve turistik hizmetler gibi alanlarda yapılacak yatırımların verimliliğini artırmaktadır (Shen ve ark., 2009, s. 20).

- **Turizmin Getirilerini ve Maliyetlerini Dengeleme:** Turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler ile olası olumsuz etkiler arasındaki dengeyi kurmak için göstergeler gereklidir (Andereck ve ark., 2005, s.1056). Bu sayede, turizmin hem ülke ekonomisine katkısı en üst düzeye çıkarılabilir hem de olası olumsuz etkileri en aza indirilebilmektedir (McCool ve Martin, 1994, s.30).

Bu hususlar, turizm gelişim göstergelerinin ölçülmesinin önemini açıkça ortaya koymakta ve bu göstergelerin etkili turizm politikaları geliştirme, çevresel sürdürülebilirliği sağlama ve sektörde rekabet avantajı kazanma gibi alanlardaki rollerini vurgulamaktadır. Turizm politikalarının başarısını izlemek ve gerektiğinde uyarlamalar yapmak için bu göstergeler temel bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda TTDI, turizm gelişimini çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirerek, ülkelerin turizm potansiyellerini optimize etmelerine ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına olanak tanımaktadır (WEF, 2024). Endeks, turizm sektörünün rekabet gücünü artıran ve olumsuz etkilerini en aza indiren politika önerileri sunarak, sektörde bütüncül bir bakış açısını teşvik etmektedir.

2. Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), 2007 yılından itibaren ülkelerin seyahat ve turizm sektörlerindeki rekabetçilik düzeylerini değerlendirmek amacıyla

“Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Raporu”nu yayımlamaktadır. Rapor, ülkelerin turizm sektöründeki rekabet gücünü ölçen TTCI’yı içermektedir. TTCI, ülkelerin turizm sektöründeki performanslarını karşılaştırmak için kapsamlı bir çerçeve sunmakta ve politika yapıcılar ile sektör temsilcilerine stratejik kararlar almada rehberlik etmektedir (WEF, 2021). Rapor, 2007, 2008, 2009, 2011, 2013, 2015, 2017 ve 2019 yıllarında belirli TTCI değerlerini sağlayarak toplam sekiz kez yayınlanmıştır.

COVID-19 pandemisi ve Ukrayna’daki savaş gibi küresel şoklar, turizm sektörünün yalnızca ekonomik performansını değil, aynı zamanda sosyal, çevresel ve uzun vadeli dayanıklılık boyutlarını da etkilemiştir. Pandemi sürecinin turizm sektörünün işletmeler, çalışanlar, yerel topluluklar ve küresel ekonomiler üzerinde yarattığı ciddi etkiler, sektörün tüm işletmeler üzerindeki uzun vadeli sonuçlarını derinlemesine değerlendirme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu gereklilikten dolayı, Dünya Ekonomik Forumu, sektörde kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve dayanıklılık gibi unsurları önceliklendirmek amacıyla 2021 yılında “Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi”ni (TTCI), “Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi” (TTDI) olarak yeniden yapılandırmıştır (WEF, 2021). Amaç, turizmin küresel bağlantı, barış ve ekonomik ilerleme üzerindeki rolünü daha iyi desteklemek ve uzun vadeli kalkınma hedeflerine uyum sağlamaktır.

TTDI, “seyahat ve turizm sektörünün sürdürülebilir ve dirençli gelişimini mümkün kılan faktörler ve politikalar bütünü” kıyaslamakta ve ölçmektedir (WEF, 2024). TTCI’nin TTDI’ye dönüşümü, seyahat ve turizm gelişim kavramlarının kapsamının genişlediğini, özellikle sürdürülebilirlik ve dayanıklılığın artan rolünü yansıtmakta ve sektörün daha geniş ekonomik ve sosyal gelişimdeki rolüne daha fazla dikkat çektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, pandeminin etkisini hafifletmek, toparlanmayı güçlendirmek ve gelecekteki zorluklarla başa çıkmak için paydaşların iş birliğine ve entegre kalkınma stratejileri (yerel, bölgesel ve uluslararası) gereksinimini duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir (WEF, 2021).

TTDI, 119 ekonomiyi kapsarken, TTDI 2021’de Cape Verde, Çad, Hong Kong ÖİB, Lesotho ve Yemen kapsam dışında tutulmuştur. Diğer taraftan 2024 TTDI’ye Cezayir, Barbados, İran, Jamaika, Umman, Özbekistan ve Zimbabve eklenmiştir. Endeksin içeriği 5 kategori, 17 göstergeden ve 102 alt bireysel göstergeye göre endeksleme yapılmaktadır (Şekil 1. WEF, 2024). TTDI’nin her bir sütunu, rekabet üstünlükleri oluşturmaya yönelik stratejiler aracılığıyla turizm gelişimi fırsatlarını belirlemek için güçlü ve zayıf yönleri ilişkilendirilmiş bir bakış açısıyla değerlendirmemize olanak tanıyan göstergeleri yansıtmaktadır (Vašaničová, 2024, s. 104).

Seyahat ve Turizm (S&T) Gelişim Endeksi				
				
Kolaylaştırıcı Çevre	S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar	Altyapı ve Hizmetler	S&T Kaynakları	S&T Sürdürülebilirliği
İş Çevresi	S&T'in Önceliklendirilmesi	Hava Taşımacılığı Altyapısı	Doğal Kaynaklar	Çevresel Sürdürülebilirlik
Emniyet ve Güvenlik	S&T'de Açıklık	Kara ve Liman Altyapısı	Kültürel Kaynaklar	S&T Enerji Sürdürülebilirliği
Sağlık ve Hijyen	Fiyat Rekabetçiliği	Turist Hizmetleri ve Altyapısı	Eğlence Dışı Kaynaklar	Kirlilik ve Çevre Koşulları
İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası				Doğanın Korunması
İş Gücünün Niteliği				S&T Sosyoekonomik Etkisi
İşgücü Piyasası Dinamikleri				S&T Talep Sürdürülebilirliği
İşgücü Piyasası Dayanıklılığı ve Eşitlik				
BİT Hazırlığı				

Şekil 1: Seyahat ve Turizm (S&T) Gelişim Endeksi Göstergeleri, Kaynak: WEF, 2024

3. Araştırma Yöntemi

Karma araştırma yönteminin temel alındığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan TTDI verilerinden yararlanılmıştır. TTDI, TTCI'nin bir güncellemesi olmakla birlikte, değişen metodoloji, çerçeve ve diğer farklılıklar nedeniyle 2021 TTDI, 2019 TTCI ile karşılaştırılmamalıdır (WEF, 2021). TTCI ile TTDI arasında Eğlence Dışı Kaynaklar, Sosyoekonomik Dayanıklılık ve Koşullar ile S&T Talep Baskısı ve Etkisi gibi yeni sütunların eklenmesinden dolayı çerçeve ve metodoloji farklılıkları içermektedir (WEF, 2021). Bu nedenle araştırmada TTCI verileri ile kıyaslama yapılmamıştır. Bunun yerine Türk devletleri olan ülkeler 2019, 2021 ve 2024 yılı TTDI çerçevesinde değerlendirilmiştir.

TTDI'nin ikinci baskısı Mayıs 2024'te TTDI 2024 olarak yayımlanmıştır. Bu yayının ardından da 2024'te, 2021 yılındaki orijinal metodolojiye kıyasla TTDI'nin oluşturulma yöntemi ve her bir alt endeksin isimleri değişmiştir (WEF, 2024). Bu nedenle, yeni düzenlemeler kullanılarak 2019 ve 2021 sonuçları yeniden hesaplanmıştır (WEF, 2014). TTDI 2024 sonuçları, veri toplama sırasında (2023 sonu) mevcut olan en güncel verileri yansıtmaktadır. Araştırma kapsamında bu güncel veri setinden yararlanılmıştır (www.weforum.org). Çalışmada elde edilen bulguların güvenilirliği ve geçerliliği Dünya Ekonomik Forumu tarafından sağlanan verilere dayanıldığından, TTDI raporunda sunulan verilerin doğruluğuna ve geçerliliğine bağlıdır.

Bu doğrultuda araştırmanın evrenini TTDI kapsamında değerlendirilmeye alanın 119 ülke oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türk Devletleri arasında yer alan Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan oluşturmaktadır. Türkmenistan ise endekste yer almadığı için araştırmaya dâhil edilememiştir.

Verilerin analizi, ilk olarak betimsel analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme sürecinde, önceki çalışmalarda kullanılan yaklaşımlardan (Bello ve ark., 2014; Göral, 2017; Öncüer ve Muca, 2022) ve endekste (WEF, 2019) belirtilen renklendirme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırma yaklaşımı, TTDI göstergelerine dayanarak sıralamaların beşli gruplar halinde (1-30: çok iyi; 31-60: iyi; 61-90: orta; 91-120: zayıf; 121 ve üzeri: çok zayıf) değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır (Bello ve ark., 2014). Renklendirme ise ülkelerin Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Endeksi'nde aldıkları puanlara göre yapılmıştır (Tablo 1.; WEF, 2019: 37).

1-30	31-60	61-90	91-120	121 ve üzeri
Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Çok zayıf

Tablo 1: Gruplama Ölçütleri ve Renklendirme

Türk Devletleri'nin TTDI indeksi kapsamında 2019-2021 ve 2024 yılları arasındaki kaydettikleri ilerlemeler ve gerilemeler detaylı olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda ülkelerin turist sayısı ve turizm geliri ile birlikte TTCI ve TTDI indeksleri kapsamındaki genel durumları (puanlar, sıralamalar) tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Ardından Türk Devletleri'nin turizm rekabet güçlerini analiz etmek amacıyla Çok Boyutlu Ölçekleme (Multidimensional Scaling - MDS) yöntemi kullanılmıştır. MDS, çok değişkenli ve keşifsel veri analizinde yaygın olarak kullanılan güçlü bir yöntemdir. Özellikle rekabetçilik, destinasyon konumlandırması ve imaj analizleri gibi alanlarda sıklıkla tercih edilmektedir (Gursoy vd., 2009; Hassan ve Uşaklı, 2013; Kim vd., 2005; Kuvat, 2021; Li vd., 2012). MDS, turizm destinasyonu konumlandırma çalışmalarında uyarılar (turizm destinasyonları) ile birden fazla destinasyon niteliği arasındaki algılanan ilişkilerin görülebileceği mekânsal haritalar sağlaması bakımından yararlı bir analizdir (Kim vd., 2005). Araştırmada MDS yöntemlerinden biri olan PREFSCAL (Preference Scaling) analizi uygulanmıştır. PREFSCAL, özellikle tercih verileri ile çalışmak üzere geliştirilmiş bir analiz tekniği olup, gözlemlerin (ülkelerin) belirli kriterler (alt göstergeler) açısından birbirlerine olan benzerlik veya farklılıklarını iki boyutlu bir düzlemde konumlandırmayı mümkün kılmaktadır (Borg ve Groenen, 2007; Busing vd., 2005).

2024 TTDI verileri 17 alt gösterge çerçevesinde her ülkeye ait puanlar (Tablo 1) şeklinde SPSS programında analiz edilmiştir. Ülkeler, nesne (object), 17 alt

gösterge ise kriter (dimension) olarak tanımlanmıştır. Analiz sonucunda, ülkelerin 17 gösterge bağlamında iki boyutlu bir düzlemde konumları gösterilmiş ve bu konumlara göre ülkelerin güçlü ve zayıf yönleri yorumlanmıştır. Elde edilen ortak grafik (joint plot), her ülkenin hangi göstergelere yakın veya uzak konumlandığını görsel olarak sunarak, ülkelerin hangi alanlarda güçlü ve zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Çok boyutlu ölçekleme analizi sonucunda oluşturulan algılama haritası ile iki boyutlu bir evren üzerinde destinasyonların güçlü ve zayıf yönleri görsel olarak sunulmuştur.

4. Analiz ve Bulgular

Turizm sektörü, küresel ekonomilerin önemli bir parçasını oluşturmakta ve ülkelerin döviz girdisi, istihdam yaratma ve altyapı gelişimine katkı sağlamaktadır. COVID-19 pandemisinin etkisi, özellikle 2020 ve 2021 yıllarında turizm faaliyetlerini ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Aşağıdaki Tablo 2’de Türk devletlerinin (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan) 2019-2023 yılları arasında gelen turist sayısı ve turizm geliri incelenmiştir (Raporda Kazakistan’ın 2019-2023 yılları arasında gelen turist sayısı ve Kırgızistan’ın 2023 yılı turist sayısı belirtilmemektedir).

2019-2022 yılları arasında Türkiye, 2023’de 55,1 milyon turist ağırlayarak neredeyse pandemi öncesi seviyelere ulaşmış ve turizm gelirini 49,5 milyar dolara çıkararak 2019’a kıyasla %44’lük bir artış sağlayarak bölgedeki en büyük turizm destinasyonu olarak lider konumunu sürdürmüştür. Bunun yanı sıra Türk devletleri pandemi sürecinde ciddi kayıplar yaşamış ve toparlanma süreçlerinde sınırlı bir performans sergilemiştir. Kazakistan 2020-2022 yılları arasındaki düşük turizm gelirini 2023 yılında (2,2 milyar \$) büyük oranda toparlamıştır. Benzer şekilde Kırgızistan’da 2023 yılına geldiğinde turizm gelirinde 2019 yılına göre %59,2 oranında toparlayarak ortalama 1 milyar \$ gelir elde etmiştir. Bu ülkelerin, turizm sektöründe büyüme sağlamak için altyapı iyileştirmelerine, çeşitlendirilmiş turizm ürünlerine ve uluslararası pazarlama stratejilerine odaklanmasında fayda vardır.

Azerbaycan, 2019’da 2,9 milyon turistten 1,8 milyar \$ gelir elde etmiştir. 2023’de gelir 1,5 milyar dolara düşerek %16,7 oranında düşüş yaşamıştır. Bu düşüşe gelen turist sayısındaki %51’lik azalmanın sebep olduğu söylenebilir. Azerbaycan, iş turizmi ve doğalgaz sektörüne dayalı ekonomik yapısı nedeniyle turizmde çeşitliliği artıracak politikalar geliştirebilir. Özbekistan ise 2019’da 6,7 milyon turistten 1,5 milyar \$ gelir elde etmiş, pandemi döneminde ise gerilemeler yaşamıştır. 2023’de 6,6 milyon turist ve 2,2 milyar \$ gelirle %43,2 oranında toparlanma göstermiştir. Semerkand ve Buhara gibi tarihi şehirlerin etkin tanıtımı ve altyapının geliştirilmesi, toparlanma sürecini hızlandırdığı söylenebilir.

Ülke	Gelen Turist Sayısı (bin)						Turizm Geliri (milyon USD)					
	2019	2020	2021	2022	2023	23/19	2019	2020	2021	2022	2023	23/19
Türkiye	51,192	15,894	29,925	50,453	55,159	77	34,305	13,330	26,634	41,176	49,500	443
Kazakistan	-	-	-	-	-	-	2,456	613	608	1,491	2,256	-81
Kırgızistan	8,508	2,079	3,169	6,901	-	-	644	151	207	756	1,024	592
Özbekistan	6,749	1,553	1,881	5,233	6,626	-18	1,513	350	596	1,437	2,167	432
Azerbaycan	2,864	519	462	1,058	1,403	-510	1,792	304	313	823	1,492	-167

Tablo 2: Türk Devletleri Turizm İstatistikleri

Kaynak: World Tourism Organization (2024), *International Tourism Highlights, 2024 Edition*

Tablo 3'te Türk devletlerinin 2007-2024 yılları arasındaki TTCI ve TTDI sonuçlarına yer verilmektedir (Özbekistan 2019 yılından itibaren endekste yer almaya başlamıştır. Bu nedenle önceki yıllara ait rekabet verileri bulunmamaktadır).

Türkiye, yıllar boyunca turizm sektöründe istikrarlı bir şekilde gelişme göstermiştir. 2007 yılında 52. sırada (4.32) yer alan Türkiye, 2019 yılına geldiğinde rekabet endeksinde 43. sıraya (4.2) yükselmiştir. Seyahat ve Gelişim endeksinde ise 37. sıradan (4.26) 29. sıraya (4.39) %3,08 oranında yükselme göstermiştir. Pandeminin etkilerine rağmen toparlanma başarısı, güçlü turizm altyapısı, doğal ve kültürel kaynakları, etkin tanıtım stratejileri ve etkili kriz yönetimi becerisinden kaynaklanmaktadır. *Kazakistan*, rekabet endeksinde 2007 yılında 82. sırada (3.81) yer alırken, 2019 yılına geldiğinde 80. sıraya (3.7) yükselerek rekabet durumunda ilerleme kaydetmiştir. Bunun yanında 2019 yılında Seyahat ve Gelişim Endeksinde 58. (3.92) sıradayken 2024 yılına geldiğinde 52. (4.07) sıraya yükselerek %3,68 oranında bir artışla dikkat çekmektedir. Turizm altyapısındaki iyileşmeler ve sürdürülebilir turizm politikalarının benimsenmesi, Kazakistan'ın performansını artıran önemli faktörlerdir.

Azerbaycan, ise rekabet endeksinde 2007'de 75. sırada (3.92) yer alırken 2019 yılında rekabet endeksinde 71. sıraya (3.8) yükselmiştir. Seyahat ve Gelişim Endeksinde ise 2019 yılında 51. (4.00) sırada yer alırken 2024 yılında 56. (3.98) sıraya gerileme (-0,63) göstermiştir. Kültürel ve doğal kaynaklar açısından zengin olmasına rağmen, Azerbaycan'ın turizm altyapısındaki eksiklikler, sınırlı uluslararası erişim ve pandemi performansını olumsuz etkilemiş olabilir. *Özbekistan*, 2019 yılında endekse 94. sırada (3.41) dâhil olmuş ve 2024 yılında 78. sıraya (3.68) yükselerek %7,80 oranında önemli bir gelişim sergilemiştir. Bu, analiz edilen ülkeler arasında en yüksek iyileşme oranıdır. Ülkenin tarihi ve kültürel kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmaya başlaması ve turizm altyapısına yönelik yatırımlar bu gelişime katkı sağlamıştır.

Son olarak *Kırgızistan* da rekabet endeksinde diğer Orta Asya ülkelerine benzer bir seyir izlemiştir. 2007-2019 yılları arasında rekabet endeksinde dalgalanmalar yaşamıştır. Seyahat ve Gelişim Endeksinde ise 2019 – 2024 yılları arasında yalnızca bir sıra ilerleme kaydederek 102. (3.38) sırada yerini almıştır.

Ülkeler	Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi								Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi			
	2007	2008	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2019	2021	2024	2019-2024
Türkiye	52 (4.32)	54 (4.19)	56 (4.20)	50 (4.37)	46 (4.44)	44 (4.08)	44 (4.14)	43 (4.2)	37 (4.26)	34 (4.30)	29 (4.39)	↑8(3,08%)
Kazakistan	82 (3.81)	91 (3.61)	92 (3.65)	93 (3.70)	88 (3.82)	85 (3.48)	81 (3.59)	80 (3.7)	58 (3.92)	58 (3.99)	52 (4.07)	↑6(3,68%)
Azerbaycan	75 (3.92)	79 (3.72)	76 (3.84)	83 (3.85)	78 (3.97)	84 (3.48)	71 (3.70)	71 (3.8)	51 (4.00)	55 (4.00)	56 (3.98)	↓5(-0,63%)
Özbekistan	-	-	-	-	-	-	-	-	94 (3.41)	84 (3.59)	78 (3.68)	↑16(7,80%)
Kırgızistan	102 (3.54)	113 (3.30)	106 (3.45)	107 (3.45)	111 (3.45)	116 (3.08)	115 (3.10)	110 (3.2)	103 (3.29)	102 (3.36)	102 (3.38)	↑1(2,76%)

Tablo 3: Türk Devletleri TTCİ ve TTDİ Sonuçları

Kaynak: WEF, 2007; 2008; 2009; 2011; 2013; 2015; 2017; 2019; 2021; 2024

4.1. Ülkelerin Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Aşağıdaki Tablo 4’de Türk devletlerinin TTDİ çerçevesinde performansı beş ana boyut ve 17 alt boyutta 2019, 2021 ve 2024 yıllarına göre yer verilmektedir. Renklendirme yöntemi performansların daha iyi anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda 0-30 arası yeşil çok iyi, 31-60 arası sarı iyi, 61-90 arası turuncu orta, 91-120 arası kırmızı zayıf ve 121 ve üzeri bordo çok zayıf olduklarını göstermektedir. Ülkelerin 2024 yılına gelindiğinde 2019 yılına göre kaydettikleri ilerlemeler ve gerilemeler güçlü ve zayıf yönler ile açıklanmaktadır.

4.1.1. Türkiye’nin Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Türkiye, TTDİ çerçevesinde doğal ve kültürel kaynaklarını ön plana çıkararak turizm sektöründe güçlü bir performans sergilemiştir. Ancak, sürdürülebilirlik ve altyapı gibi kritik alanlarda yaşanan gerilemeler, sektörün uluslararası rekabet gücünü sınırlamaktadır.

Yükseliş Faktörleri

- **S&T Kaynakları:** Türkiye kaynakları bakımından 2019 yılındaki 20. sırasını (3.62) 14. sıraya (4.23) yükselterek önemli gelişim göstermiştir. Türkiye, *doğal kaynaklar* göstergesinde 56. sıradan 32. sıraya, *kültürel kaynaklar* göstergesinde ise yüksek performansını (13. sıra) sürdürerek lider konumunu pekiştirmiştir. Tarihi ve kültürel zenginliklerin etkili tanıtımı bu başarının temel nedenlerinden olabilir. Aynı iyileşme *eğlence dışı kaynaklarında* da gözlemlenmekte 23. sıradan 16. sıraya yükselmektedir.
- **S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar:** Türkiye, bu kategoride dünya genelinde en iyi performanslardan birini sergilemiş ve 9. sıradan (5.01) 1. sıraya (5.16) yükselmiştir. *S&T’in önceliklendirilmesi* göstergesinde 2019’da 20. sıradayken (5.35) 2024’e gelindiğinde 2. sırada (6.12) yerini almıştır. *S&T’de açıklık* göstergesinde de 65. sıradan (3.87) 52. sıraya (4.16) yükselmiştir.

Boyut	Gösterge	TÜRKİYE			KAZAKİSTAN			AZERBAIJAN			ÖZBEKİSTAN			KIRGIZİSTAN		
		2019	2021	2024	2019	2021	2024	2019	2021	2024	2019	2021	2024	2019	2021	2024
Kolaylaştırıcı Çevre		72	68	72	46	47	47	43	49	53	56	50	55	73	70	69
		(4.34)	(4.49)	(4.43)	(4.33)	(4.49)	(5.09)	(4.98)	(4.97)	(4.96)	(4.76)	(4.97)	(4.92)	(4.25)	(4.45)	(4.52)
	İş Çevresi	73	69	91	65	72	71	40	40	48	57	56	66	86	95	95
		(3.81)	(3.95)	(3.55)	(3.92)	(3.92)	(3.93)	(4.50)	(4.76)	(4.56)	(4.19)	(4.26)	(4.06)	(3.54)	(3.46)	(3.48)
	Emniyet ve Güvenlik	99	90	100	65	55	60	39	82	83	6	7	26	85	70	62
S&T ve Hizmetler	Sağlık ve Hijyen	61	61	60	18	18	23	41	40	46	56	56	57	55	55	56
		(4.75)	(4.80)	(4.85)	(5.94)	(5.94)	(5.98)	(5.47)	(5.50)	(5.45)	(4.98)	(4.99)	(5.00)	(5.05)	(5.03)	(5.01)
	İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası	95	89	101	34	40	43	37	32	42	50	49	48	65	60	58
		(3.45)	(3.61)	(3.52)	(4.45)	(4.45)	(4.46)	(4.37)	(4.61)	(4.47)	(4.12)	(4.24)	(4.35)	(3.88)	(4.05)	(4.12)
	BIT Hazırlığı	53	54	54	54	58	50	62	65	60	87	62	65	98	86	89
S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Kosullar		(4.94)	(5.06)	(5.29)	(4.84)	(4.91)	(5.42)	(4.67)	(4.78)	(5.07)	(3.99)	(4.81)	(5.02)	(3.01)	(4.23)	(4.39)
		9	9	1	66	49	43	18	22	26	119	111	89	95	81	78
		(5.01)	(5.03)	(5.16)	(4.49)	(4.58)	(4.53)	(4.89)	(4.89)	(4.68)	(3.07)	(3.72)	(4.06)	(4.16)	(4.30)	(4.17)
	S&T'ın Önceliklendirilmesi	20	25	2	84	63	73	58	65	61	119	110	105	111	103	100
		(5.35)	(5.25)	(6.12)	(4.33)	(4.57)	(4.31)	(4.78)	(4.53)	(4.53)	(3.30)	(3.42)	(3.30)	(3.39)	(3.52)	(3.51)
Altyapı ve Hizmetler	S&T de Açıklık	65	66	52	109	110	96	68	65	75	114	114	86	93	93	97
		(3.87)	(3.86)	(4.16)	(2.50)	(2.49)	(3.15)	(3.85)	(3.86)	(3.70)	(2.31)	(2.31)	(3.38)	(3.12)	(3.12)	(3.13)
	Fiyat Rekabetçiliği	24	25	40	2	1 (6.68)	2	11	11	13	49	35	25	14	11	11
		(5.80)	(5.98)	(5.19)	(6.63)	(6.14)	(6.05)	(6.27)	(5.83)	(5.36)	(5.70)	(5.70)	(5.49)	(5.98)	(6.25)	(5.87)
	Hava Tasıma Gücü	34	34	31	70	71	70	55	56	55	90	88	87	113	116	114
S&T Kaynakları	Kara ve Liman Altyapısı	18	13	8	73	75	70	65	74	71	83	78	76	109	106	96
		(5.30)	(5.01)	(5.50)	(3.18)	(2.94)	(3.19)	(3.35)	(2.95)	(3.15)	(2.82)	(2.82)	(3.05)	(2.25)	(2.21)	(2.53)
	Turist Hizmetleri ve Altyapısı	48	46	52	80	90	93	30	31	31	56	60	63	114	113	114
		(3.61)	(3.82)	(3.72)	(2.90)	(2.82)	(2.82)	(4.24)	(4.28)	(4.29)	(3.44)	(3.44)	(3.44)	(2.18)	(2.21)	(2.25)
	Eğilence Dışı Kaynaklar	38	46	42	52	53	47	60	61	59	104	102	102	105	115	117
S&T Sürdürülebilirliği		(3.87)	(3.38)	(3.40)	(3.31)	(3.19)	(3.14)	(2.94)	(2.90)	(2.83)	(1.53)	(1.49)	(1.45)	(1.51)	(1.31)	(1.26)
		20	19	14	55	47	44	93	85	69	96	88	73	104	103	102
		(3.62)	(3.80)	(4.23)	(2.35)	(2.50)	(2.64)	(1.68)	(1.80)	(1.95)	(1.67)	(1.74)	(1.92)	(1.53)	(1.58)	(1.64)
	Doğal Kaynaklar	56	51	32	36	34	30	100	103	94	80	78	68	82	85	83
	Kültürel Kaynaklar	(2.64)	(2.82)	(3.50)	(3.17)	(3.42)	(3.64)	(1.63)	(1.63)	(1.84)	(2.10)	(2.20)	(2.49)	(2.02)	(2.03)	(2.03)
Çevresel Sürdürülebilirlik		13	13	13	47	48	48	43	33	35	68	62	58	83	75	69
		(4.38)	(4.74)	(4.96)	(1.92)	(1.92)	(2.07)	(2.01)	(2.29)	(2.48)	(1.59)	(1.69)	(1.85)	(1.46)	(1.56)	(1.71)
	S&T Sosyoekonomik Etkisi	23	23	16	66	61	54	89	85	81	97	96	89	114	109	107
		(3.85)	(3.85)	(4.23)	(1.96)	(2.11)	(2.22)	(1.41)	(1.47)	(1.53)	(1.31)	(1.32)	(1.43)	(1.10)	(1.17)	(1.20)
	S&T Talep Sürdürülebilirliği	75	95	99	68	59	40	35	44	56	65	84	85	92	108	102
S&T Sürdürülebilirliği		(4.00)	(3.95)	(3.87)	(4.04)	(4.22)	(4.33)	(4.31)	(4.34)	(4.22)	(4.07)	(4.06)	(4.00)	(3.88)	(3.84)	(3.79)
		76	71	66	93	88	86	65	76	83	119	119	119	114	116	116
		(3.98)	(4.06)	(4.18)	(3.77)	(3.90)	(3.95)	(4.05)	(4.01)	(3.97)	(2.95)	(3.04)	(3.08)	(3.44)	(3.34)	(3.43)
		17	41	60	33	22	5	21	36	54	20	32	33	62	77	87
		(4.92)	(4.64)	(4.32)	(4.65)	(4.89)	(5.50)	(4.86)	(4.71)	(4.41)	(4.87)	(4.77)	(4.80)	(4.20)	(4.07)	(3.84)
S&T Sürdürülebilirliği		100	104	102	75	69	73	56	40	32	26	35	40	54	51	41
		(3.10)	(3.16)	(3.10)	(3.71)	(3.87)	(3.55)	(4.01)	(4.29)	(4.28)	(4.38)	(4.36)	(4.13)	(4.02)	(4.10)	(4.12)

Tablo 4: Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024), Kaynak: Dünya Ekonomik Formu, WEF

- **BİT Hazırlığı:** Bilgi ve İletişim Teknolojileri alanındaki iyileşmelerle Türkiye, 53. sıradan (4.94) 54. sırada (5.29) kalmasına rağmen puanını artırarak dijitalleşmeye uyum sağladığı söylenebilir.
- **Alt yapı ve Hizmetler:** Türkiye bu boyutta 34. sıradan (4.26) 31. sıraya (4.21) yükselerek 3 sıra ilerleme kaydetmiş ve konumunu daha da iyileştirmiştir. *Hava taşımacılığı altyapısı* göstergesinde Türkiye, 2019'da 18. sıradayken 2024'te 8. sıraya yükselmiş ve hava taşımacılığı altyapısında güçlü bir performans sergilemiştir. Bu durum, uluslararası ulaşım bağlantılarının genişlemesiyle ilişkilidir. *Turist hizmetleri ve karaliman altyapısı* gibi alt göstergelerde küçük düşüşler yaşanmıştır. Bu durum, ziyaretçilerin beklentilerinin karşılanmasında eksiklikler olduğunu göstermektedir.
- **Çevresel Sürdürülebilirlik:** bu göstergede 76. (3.98) sıradan 66. (4.18) sıraya yükselmiştir. Bu gösterge ile turizm alanında çevresel duyarlılığın geliştiğini söyleyebiliriz.

Düşüş Faktörleri

- **Kolaylaştırıcı Çevre:** Bu boyutta 72. sırada yerini korumuştur. Bu boyut altında yer alan *iş çevresi* göstergesinde 73. Sırada (3.81) yer alırken 18 sıra ve 6,60% puan gerileyerek 91. (3.55) sıraya gelmiştir. *Emniyet ve güvenlik* göstergesinde 99. Sıradan 100. sıraya gerilemiştir. Bu durum turistlerin destinasyonun güvenliğine yönelik algılarında önemlidir. Aynı gerileme *İnsan kaynakları ve iş gücü piyasası* göstergesinde de gözlemlenmektedir.
- **S&T Sürdürülebilirlik:** Seyahat ve turizm sürdürülebilirliğinde 75. sıradan 99. sıraya gerileyen Türkiye, çevresel politikalarında sınırlı bir iyileşme göstermiştir. *S&T sosyoekonomik etkisinde* 17. sıradan 60. sıraya gerileyen Türkiye, turizmin ekonomik katkılarında düşüş yaşamış ve yerel ekonomiye olan etkisini artırmakta zorlanmıştır. Ayrıca *talep sürdürülebilirliğinde* de gerileme kaydetmiştir (2 sıra, 0,16% puan)
- **Fiyat Rekabetçiliği:** Türkiye'nin fiyat rekabetçiliği 24. sıradan 40. sıraya düşerek ciddi gerilemeye sebep olmuştur. Bu durum, artan maliyetler ve turistler için fiyat avantajının azalmasıyla ilişkilendirilebilir.

Özetle Türkiye'nin S&T politikası ve kolaylaştırıcı koşullar, S&T kaynakları ve alt yapı ve hizmetler boyutları en güçlü yanlarını oluştururken; S&T sürdürülebilirliği boyutu ise zayıf yönleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında kolaylaştırıcı çevre boyutunda ise ortalama sıralamalar ile geliştirilmeye açıktır.

4.1.2. Kazakistan'ın Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Kazakistan, TTDI değerlendirmesinde güçlü yönlerini korurken bazı boyutlarda gelişim göstermiş, ancak zayıf noktalarındaki eksiklikler genel turizm performansını sınırlandırmıştır. Aşağıda, 2019 -2024 yılına göre kaydedilen ilerlemeler ve gerilemeler güçlü ve zayıf yönler ile açıklanmaktadır.

Yükseliş Faktörleri

- **S&T Kaynakları:** Kazakistan, turistik cazibesini artıran doğal kaynaklar ve kültürel miras gibi güçlü varlıklarını daha etkin kullanarak bu kategoride ilerleme (11 sıra, 12,48% puan) kaydetmiştir. *Doğal kaynaklar* göstergesinde 2019'da 36. sıradan (3.17) 2024'te 30. sıraya (3.64) yükselerek %14,57'lik bir gelişme göstermiştir. Bu artış, ülkenin doğal güzelliklerini daha iyi değerlendirme çabalarını yansıtmaktadır. *Eğlence dışı kaynaklar* göstergesinde ise 2019'da 66. sıradayken (1.96), 2024'te 54. sıraya (2.22) yükselmiş ve %13,64 oranında ilerlemiştir. İş turizmi ve eğitim odaklı faaliyetlerin artışı bu kategoriyi desteklemiştir.
- **Sağlık ve Hijyen:** 2019'da 18. sıradayken (5.94) 2024'te 23. (5.98) sıraya gerilemiştir. Ancak 0,59% oranında iyileşme göstermiştir.
- **BİT Hazırlığı:** Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısında Kazakistan, 2019'da 54. sıradayken (4.84) 2024'te 50. sıraya (5.42) yükselerek %12,06'lık bir artış göstermiştir. Bu gelişim, dijital altyapının genişlemesi ve çevrimiçi hizmetlerin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilebilir.
- **S&T Sürdürülebilirliği:** 2019'da 68. sıradan (4.04), 2024'te 40. sıraya (4.33) yükselerek %7,17 oranında gelişim sağlamıştır. *Çevresel sürdürülebilirlik* göstergesinde 2019 yılında 93. sıradayken (3.77) 2024'te 86. sıraya (3.95) yükselmiştir. *S&T sosyoekonomik etkisi* göstergesinde ise dikkat çekici bir gelişim kaydederek 2019'da 33. sıradan (4.65) 2024'te 5. sıraya (5.50) yükselmiştir (%18,19). Turizmin ekonomik etkisinin artması, yerel ekonomiye daha büyük katkılar sunduğunu göstermektedir.

Düşüş Faktörleri

- **Kolaylaştırıcı Çevre:** Bu boyutta Kazakistan, 2019'da 46. sıradayken (4.93) 2024'te 47. sıraya (5.09) gerilemiş ve gelişimi sınırlı kalmıştır (%3,23). Bu kapsamda *iş çevresi* göstergesinde 2019'da 65. sıradan (3.92), 2024'te 71. sıraya (3.93) düşerek %0,28'lik sınırlı bir gelişim göstermiştir. İş ortamında düzenleyici engeller bu gerilemenin ana sebebi olabilir. *Emniyet ve güvenlik* göstergesinde de 60. sırada yer alarak 5 sıra gerilemiştir. Akabinde *insan kaynakları ve iş gücü piyasası* göstergesi 9 sıra gerileme ile 43. sırada yer almıştır. Tüm bu gerilemeler kolaylaştırıcı çevre boyutunda ilerleme yol kat edilmesini engellemiştir.

- **S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar:** Bu kategoride 2019'da 66. sıradan (4.49), 2024'te 43. sıraya (4.53) yükselmiş, ancak bu artış yetersiz kalmıştır. *S&T'in önceliklendirilmesi* göstergesinde 2019'da 84. sıradayken (4.33), 2024'te 73. sıraya (4.31) yükselmiştir, ancak puan %0,51 oranında gerilemiştir.
- **Altyapı ve Hizmetler:** Bu boyutta, 2019'da 70. sırada (3.13) olan ülke, 2024'te yine 70. sırada (3.05) kalmıştır. *Hava taşımacılığı altyapısı* göstergesinde 2019'da 73. sıradan (3.18), 2024'te 70. sıraya (3.19) yükselmiş, ancak gelişim %0,48 ile sınırlı kalmıştır. *Kara ve liman altyapısı* göstergesinde 2019'da 80. sıradayken (2.90), 2024'te 93. sıraya (2.82) gerilemiş ve %2,65'lik bir düşüş göstermiştir. *Turist hizmetleri ve altyapısı* göstergesinde ise 2019'da 52. sıradayken (3.31), 2024'te 47. sıraya (3.14) yükselmiş, ancak %5,12'lik bir düşüş göstermiştir.

Özetle Kazakistan'ın kolaylaştırıcı çevre, S&T politikası ve kolaylaştırıcı koşullar, S&T kaynakları ve S&T sürdürülebilirliği boyutları güçlü yönlerini oluştururken; alt yapı ve hizmetler boyutu ise ortalama sıralamalar ile geliştirilmeye açıktır.

4.1.3. Azerbaycan'ın Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Azerbaycan, TTDI değerlendirmesinde bazı boyutlarda iyileşme göstermiş olsa da, diğerlerinde gerilemeler yaşamış ve turizm sektöründe dalgalı bir performans sergilemiştir. Aşağıda, 2019 yılına göre kaydedilen ilerlemeler ve gerilemeler güçlü ve zayıf yönler ile açıklanmaktadır.

Yükseliş Faktörleri

- **S&T Kaynakları:** Azerbaycan, doğal ve kültürel kaynakları sayesinde turizm cazibesini artırmıştır. 2019'da 93. sırada (1.68) olan bu boyut, 2024'te 69. sıraya (1.95) yükselmiştir. Böylece 24 sıra ve 16,48% oranın kayda değer bir yükseliş göstermiştir. *Doğal kaynaklar* 2019'da 100. sıradayken (1.62) 2024'te 94. sıraya (1.84) yükselerek, 6 sıra ve 13,94% puan artışı göstermiştir. Bu durum, ülkenin doğal güzelliklerini ve ekoturizm potansiyelini daha iyi değerlendirmeye başladığını gösterebilir. *Kültürel kaynaklar* alt boyutunda 2019'da 43. sıradan (2.01) 2024'te 35. sıraya (2.48) yükselerek, 8 sıra ve %23,83 puanla kayda değer bir iyileşme göstermiştir. Kültürel miras ve etkinliklerin daha iyi tanıtılması, bu kategorideki ilerlemenin temel nedeni olarak gösterilebilir. *Eğlence dışı kaynaklar* göstergesinde ise 2019'da 89. sıradan (1.41) 2024'te 81. sıraya (1.53) yükselmiş ve 8 sıra (%8,91) ilerleyiş kaydetmiştir. İş turizmi ve eğitim turizmi gibi eğlence dışı etkinliklerin artışı, bu kategorideki iyileşmeyi desteklemiştir.
- **BİT Hazırlığı:** Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısında Azerbaycan, 2019'da 62. sıradayken (4.67) 2024'te 60. sıraya (5.07) yükselmiştir.

Teknoloji kullanımındaki artış, turizm sektörünün dijitalleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu durum, özellikle dijital hizmetlerin ve çevrimiçi rezervasyon platformlarının yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilebilir.

- **S & T Talep Sürdürülebilirliği:** Bu göstergede Azerbaycan, 2019'da 56. sıradan (4.01) 2024'te 32. sıraya (4.28) yükselerek 24 sıra ve %6,67 oranında güçlü bir gelişme kaydetmiştir. Bu iyileşme, Azerbaycan'ın turizm sektöründe talep sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik başarılı adımlar attığını ve ülkenin turizm talebini artırmak için etkili stratejiler uyguladığını gösterebilir.

Düşüş Faktörleri

- **Kolaylaştırıcı Çevre:** Kolaylaştırıcı çevre kategorisinde, 2019'da 43. sıradayken (4.98) 2024'te 53. sıraya (4.96) düşüş (10 sıra, %0,34) göstermiştir. Bu kategoride *BİT hazırlığı* boyutu hariç diğer boyutlarında gerilemeler yaşamıştır. *İş çevresi* göstergesinde de 40. sıradan (4.50) 48. sıraya (4.56) düşüş (8 sıra %4,24) yaşanmıştır. Bu durum işletmelerin karşılaştığı düzenleyici engellerin etkisini gösterebilir. *Emniyet ve güvenlik* göstergesinde 2019'da 39. sırada (5.88) olan Azerbaycan, 2024'te 83. sıraya (5.26) ciddi bir gerileme göstermiştir (44 sıra %10,58). Genel güvenlik algısındaki zayıflama turistlerin tercihlerini olumsuz etkileyebilir. Sektörün bu alandaki eksikliklerini gidermesi kritik önem taşımaktadır. *Sağlık ve hijyen* göstergesinde de 41. sıradan (5.47) 46. sıraya (5.45) düşüş (5 sıra -0,50%) göstermiştir. Özellikle pandemiden sonrasında bu gerileme turistlerin destinasyon tercihlerini olumsuz etkileyebilir. *İnsan kaynakları ve iş gücü piyasası* göstergesinde ise 2019 yılında 37. sıradayken (4.37) 2024 yılında 42. sıraya (4.47) gerilemiştir.
- **S&T Sürdürülebilirliği:** Bu boyutta, 2019'da 35. sıradayken (4.31) 2024'te 56. sıraya (4.22) gerileme göstermiştir (21 sıra %1,97). *Çevresel sürdürülebilirlik* göstergesinde 2019'da 65. sıradan (4.05) 2024'te 83. sıraya (3.97) gerilemiştir (18 sıra %1,88). Bu düşüşe, çevresel politikaların etkisizliğinin ve ekoturizmin yeterince desteklenmemesinin yol açtığı söylenebilir. *S&T sosyoekonomik etkisi* göstergesinde ise 2019'da 21. sıradayken (4.86) 2024'te 54. sıraya (4.41) gerilemiştir (33 sıra %9,18). Turizmin ekonomik katkısında yaşanan bu düşüş, sektörün yerel ekonomiye olan etkisini azaltmıştır. Sektörün ekonomik etkisini artırmak için yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımını teşvik eden politikalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.
- **S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar:** Azerbaycan'ın bu kategorideki performansı, 2019'da 18. sırada (4.89) yer alırken, 2024'te 26. sıraya (4.68) gerileyerek %4,40 oranında düşüş yaşamıştır. Bu durum, turizmi teşvik eden politika ve düzenlemelerdeki etkinliğin zamanla

azaldığını göstermektedir. *S&T'in önceliklendirilmesi* göstergesinde 2019'da 58. sırada (4.78) olan Azerbaycan, 2024'te 61. sıraya (4.50) gerilemiştir (%5,93). Bu durum turizmin hükümet politikalarında önceliklendirilmesi gerektiğini vurgulayabilir. *S&T'de açıklık* göstergesinde, uluslararası erişim ve iş birliğini temsil eden performans, 2019'da 68. sıradan (3.85) 2024'te 75. sıraya (3.70) gerileyerek %3,79 düşüş göstermiştir. Bu gerileme, Azerbaycan'ın uluslararası turizm pazarlarına erişimini güçlendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. *Fiyat rekabetçiliği* göstergesinde ise 2019'da 11. sırada (6.05) olan Azerbaycan, 2024'te 13. sıraya (5.83) gerileyerek %3,59 oranında bir düşüş yaşamıştır. Bu durum ise turistler açısından maliyetlerin artmasıyla ilişkilendirilebilir.

- **Altyapı ve Hizmetler:** Bu kategorisinde Azerbaycan'ın performansı genellikle sabit kalmıştır. 2019'da 55. sırada (3.51) yer alan ülke, 2024'te de 55. sırada (3.42) yer alarak %2,61 oranında küçük bir düşüş göstermiştir. Özellikle *hava taşımacılığı altyapısı* göstergesinde 2019'da 65. sırada (3.35) yer alan Azerbaycan, 2024'te 71. sıraya (3.15) gerileyerek %6,02 oranında bir düşüş yaşamıştır. Bu gerileme, havalimanı kapasitesi veya uluslararası bağlantılarda yaşanan zayıflamalara işaret edebilir. Ancak, bölgesel ulaşımında yaşanan artışlar bu performansı kısmen dengelemektedir.

Özetle Azerbaycan'ın S&T politikası ve kolaylaştırıcı koşullar, kolaylaştırıcı çevre, alt yapı ve hizmetler ve S&T sürdürülebilirliği boyutları güçlü yanlarını oluşturmakta iken; S&T kaynakları boyutunda ise orta düzey sıralamalar ile geliştirilmeye açıktır.

4.1.4. Özbekistan'ın Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Özbekistan, TTDI değerlendirmesinde önemli ilerlemeler kaydederken, belirli alanlarda sınırlı performans göstermiştir. Doğal ve kültürel kaynakların etkin kullanımı, S&T'de açıklık ve seyahat politikalarında güçlü bir yükseliş kaydedilirken, çevresel sürdürülebilirlik ve turist hizmetleri gibi kritik alanlarda gelişim yavaş kalmıştır.

Yükseliş Faktörleri

- **S&T Kaynakları:** Özbekistan, doğal ve kültürel kaynakların geliştirilmesinde dikkat çekici bir performans sergilemiştir. Genel sıralamada 96. sıradan (1.67) 73. sıraya (1.92) yükselmiştir. Özellikle *doğal kaynaklar ve kültürel kaynaklar*, ekoturizm ve tarihi mirasın tanıtımına yapılan yatırımlar sayesinde önemli bir gelişim göstermiştir. *Eğlence dışı kaynaklarında* da 97. sıradan 89. sıraya önemli bir yükseliş kaydetmiştir.

- **S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar:** Politika ve kolaylaştırıcı koşullar kategorisinde 2019'da 119. (3.07) sıradan 89. sıraya (4.06) yükselerek uluslararası turizme erişimini ve düzenleyici ortamını güçlendirmiştir. *S&T'in önceliklendirilmesi* göstergesinde 2019'da 119. sıradayken (1.54) 105. (3.30) sıraya ilerleyerek kayda değer iyileşme göstermiştir (14 sıra 113,68% puan). Bunun yanında *S&T'de açıklık* göstergesinde de 28 sıra ve 46,28% puan ile önemli bir artış kaydederek turizmin küresel entegrasyonunu artırmıştır. Fiyat Rekabetçiliğinde 49. sıradan (5.36) 25. sıraya (5.49) yükselerek turistik hizmetlerde maliyet avantajı sağlamaya devam etmiştir.
- **BİT Hazırlığı:** Dijitalleşme konusunda 87. sıradan (3.99) 65. sıraya (5.02) yükselerek turizm sektöründe dijital altyapı ve çevrimiçi hizmetlerin yaygınlaşmasını desteklemiştir.
- **İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası:** Bu göstergede 2019'da 50. sıradayken (4.12) 2 sıra ve 5,55% puan ilerleme kaydederek 48. sırada (4.35) yerini almıştır.

Düşüş Faktörleri

- **Kolaylaştırıcı Çevre:** Bu kategorideki performansı, 2019'da 56. sıradan 2024'te 55. sıraya yükselse de bu ilerleme sınırlıdır. *İş çevresi* göstergesinde sıralamanın 66'ya gerilemesi, düzenleyici engellerin ve yatırım süreçlerindeki zorlukların turizm sektörünü olumsuz etkilediğini göstermektedir. *Emniyet ve güvenlik* göstergesinde 6. sıradan (6.49) 26. sıraya (6.17) yaşanan düşüş, turistlerin güvenlik algısını zayıflatmakta, bu da destinasyon tercihlerini olumsuz yönde etkileyebilir. *Sağlık ve hijyen* göstergesinde (57. sıra) ise küçük bir iyileşme kaydedilse de gelişimin yetersiz düzeyde olduğu söylenebilir.
- **S&T Sürdürülebilirliği:** Bu kategoride 65. sıradan (4.07) 85. sıraya (4.00) ciddi bir gerileme kaydetmiştir. *Çevresel sürdürülebilirlik* göstergesinde 119. sırada kalmaya devam eden Özbekistan, çevresel koruma politikalarını iyileştirmede sınırlı bir başarı göstermiştir. Bu durum, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir turizmin teşvik edilmesi açısından önemli bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda S&T sosyoekonomik etkisi göstergesinde (13 Sıra -1,36% puan) ve S&T talep sürdürülebilirliğinde (14 sıra 5,63% puan) gerilemeler yaşanmış, turizmin ekonomik katkılarının artışı sınırlı kalmıştır.
- **Altyapı ve Hizmetler:** Altyapı kategorisinde 90. sıradan 87. sıraya gelerek küçük bir iyileşme kaydedilmiş olsa da turist hizmetleri altyapısında (2 sıra, 5,42% puan) gerileme yaşamıştır. Turistlerin beklentilerini karşılayacak altyapının eksikliği, uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Aynı gerilemeler *kara ve liman*

altyapısında gözlemlenmektedir. 2019 yılında bu göstergede 56. sıradayken (3.44) 2024 yılına gelindiğinde 7 sıra gerileyerek 63. sıraya (3.44) gelmiştir.

Özetle Özbekistan'ın kolaylaştırıcı çevre boyutu güçlü yanlarını oluşturmaktadır. Bunun yanında S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar, alt yapı ve hizmetler, S&T kaynakları ve S&T sürdürülebilirliği boyutları ortalama sıralamalarda yer almakta ve geliştirilmeye açıktır.

4.1.5. Kırgızistan'ın Seyahat ve Turizm Gelişim Performansı (2019-2024)

Kırgızistan, TTDI değerlendirmesinde bazı kategorilerde gelişim göstermiş, ancak altyapı ve turizm kaynakları gibi kritik alanlarda zayıf performans sergilemiştir. Güçlü yönler arasında dijitalleşme ve insan kaynakları yer alırken, zayıf yönler arasında turizm altyapısı ve çevresel sürdürülebilirlik dikkat çekmektedir.

Yükseliş Faktörleri

- **Kolaylaştırıcı Çevre:** Kırgızistan, kolaylaştırıcı çevre kategorisinde 2019'da 73. sıradan (4.25) 2024'te 69. sıraya (4.52) yükselmiştir (%6,48). Bu gelişim, genel iş gücü piyasasında iyileşmeler ve kolaylaştırıcı politikaların uygulanmasıyla ilişkilendirilebilir. *Emniyet ve güvenlik* göstergesinde 2019'da 85. sıradan (5.21) 2024'te 62. sıraya (5.65) yükselmiş ve %8,43 oranında gelişme göstermiştir. Bu artış, turistik alanlardaki güvenlik önlemlerinin iyileştirilmesiyle ilişkilendirilebilir. *İnsan kaynakları ve iş gücü piyasası* göstergesinde ise 2019'da 65. sıradan (3.88) 2024'te 58. sıraya (4.12) yükselmiş ve %6,28 oranında iyileşme göstermiştir. Bu artış, turizm sektörü için daha nitelikli iş gücünün sağlanmasına yönelik çabaları yansıtmaktadır. *BİT hazırlığı* göstergesinde Kırgızistan 2019'da 98. sıradan (3.61) 2024'te 89. sıraya (4.39) yükselerek %21,53'lük bir gelişim kaydetmiştir. Bu durum, çevrimiçi rezervasyon platformlarının kullanımının artışı ve dijital altyapının güçlendirilmesiyle ilişkilendirilir.
- **S&T Kaynakları:** Turistik cazibe kaynakları kategorisinde küçük de olsa bir iyileşme görülmektedir. 2019'da 104. sıradayken (1.53), 2024'te 102. sıraya (1.64) yükselmiştir (%7,59). *Kültürel kaynaklar* göstergesinde 2019'da 83. sıradayken (1.46), 2024'te 69. sıraya (1.71) yükselmiş ve %17,15 oranında gelişim kaydetmiştir. Kültürel etkinliklerin ve yerel mirasın daha iyi tanıtımı bu iyileşmeyi desteklemektedir. *Eğlence dışı kaynaklarda* ise 114'ten 107. Sıraya yükselerek 7 puan ve 8,40% yükselme kaydetmiştir.
- **S&T Talep Sürdürülebilirliği:** 2019 yılında 54. sıradayken (4.02) 2024 yılına gelindiğinde 41. sıraya (4.12) ilerlemiştir.

- **Fiyat Rekabetçiliği:** Bu göstergede 2019'da mevcut konumu 14. sıradayken (5.98) 2024'te ilerleme kaydederek 11. sıraya (5.87) yükselmiştir.

Düşüş Faktörleri

- **Altyapı ve Hizmetler:** Kırgızistan altyapı ve hizmetler kategorisinde düşük performans sergilemiştir. 2019'da 113. sırada (1.98) yer alırken, 2024'te 114. sırada (2.00) kalmıştır. *Hava taşımacılığı altyapısı* göstergesinde 2019'da 109. sıradayken (2.25), 2024'te 96. sıraya (2.53) yükselmiş olsa da, gelişim %12,51 ile sınırlı kalmıştır. Uluslararası bağlantıların artırılması bu kategoride daha güçlü bir iyileşme sağlayabilir. *Turist hizmetleri ve altyapısı* göstergesinde ise 2019'da 105. sıradayken (1.51), 2024'te 117. sıraya (1.26) gerileyerek %16,92 oranında bir düşüş yaşamıştır. Turistlere yönelik hizmetlerin yetersizliği bu boyutu olumsuz etkilemiştir.
- **S&T Sürdürülebilirliği:** Bu boyutta Kırgızistan, 2019'da 92. sıradayken (3.88), 2024'te 102. sıraya (3.79) gerilemiştir (%2,32). *Çevresel sürdürülebilirlik* göstergesinde 2019'da 114. sıradayken (3.44) 2024'te 116. sıraya gerilemiştir. *S&T sosyoekonomik etkisi* göstergesinde ise 62. sıradan 87. sıraya ciddi bir gerileme kaydedilmiştir.
- **S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar:** Bu kategoride 2019'da 95. sıradayken (4.16), 2024'te 78. sıraya (4.17) yükselmiştir. Ancak bu gelişim, uluslararası rekabet gücünü artırmak için yeterli olmamıştır. *S&T'de açıklık* göstergesinde 2019'da 93. sıradayken (3.12) 2024 yılına gelindiğinde 97. (3.13) sıraya düşüş kaydedilmiştir.

Özetle Kırgızistan'ın S&T Politikası ve Kolaylaştırıcı Koşullar ve kolaylaştırıcı çevre boyutlarında ortalama sıralarda yer alarak gelişime açık durumdadır. Ancak alt yapı ve hizmetler, S&T kaynakları ve S&T sürdürülebilirliği boyutları Kırgızistan'ın zayıf yönleri olarak ortaya çıkmaktadır.

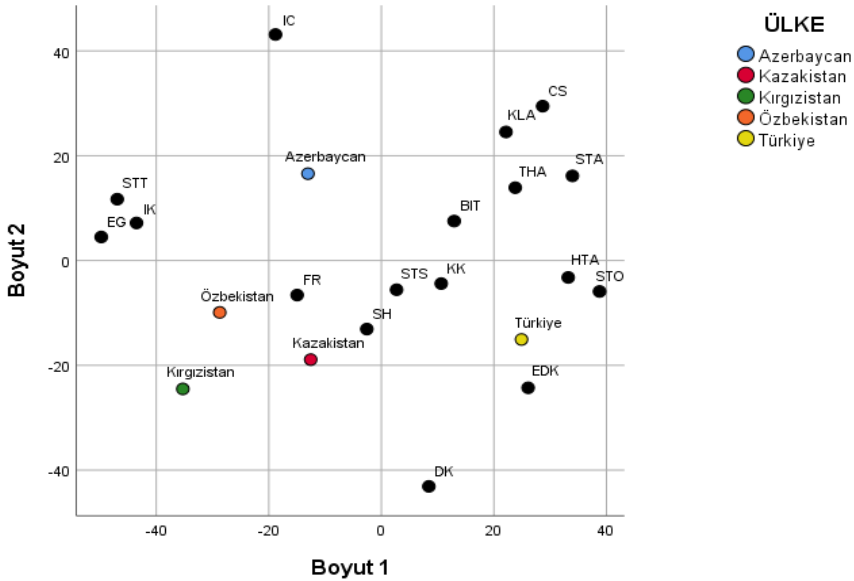
Destinasyonların Rekabet Profilleri, Güçlü ve Zayıf Yönleri

Rekabetçilik açısından benzerlik ve farklılık gösteren destinasyonların gruplandırılması ve destinasyonların güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi amacıyla TTDI 17 değişken (2024 yılı verileri) üzerinde PREFSCAL analizi yapılmıştır. Ülke-performans göstergeleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar iki boyutlu bir uzayda görselleştirilmiştir.

Verilerin çözümlemeye ne kadar iyi uyduğuna karar verirken, uyum düzeyi (goodness of fit) dikkate alınmaktadır. Bu amaçla MDS analizlerinde yaygın olarak kullanılan ölçüt stres değeridir. Sıfıra yakın bir stres değeri, çözümün verilerle uyumlu olduğunu göstermektedir (Kruskal ve Wish, 1978). PREFSCAL analizi özelinde, çözümde dejenerasyon (çözümün geçersizleşmesi) olup olmadığını saptamak için iki ek ölçüt önerilmektedir: DeSarbo'nun karışıklık

indeksi (DeSarbo's intermixedness indices) toplam kareler toplamı ve Shepard'ın yaklaşık dejenerasyon dışılık indeksidir (Shepard's rough nondegeneracy indices).

Yapılan PREFSCAL analizinde elde edilen 0,1634 stres değeri, çözümün verilerle orta düzeyde bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu değer çözümün veri ile yeterli düzeyde örtüştüğünü göstermektedir (Kruskal ve Wish, 1978). Ayrıca, DeSarbo'nun karışıklık indeksi değeri 0,0643 olarak hesaplanmış olup, sifıra oldukça yakındır. Bu da çözümün karışıklık içermediğini, dejenerasyon sorunu olmadığını ve verinin düzgün bir şekilde modele uyum sağladığını göstermektedir (Busing vd., 2005; DeSarbo ve Young, 1997). Shepard'ın indeksi ise 0,7621 olup mesafelerin yeterince farklılaştığını ve çözümün dejenerasyona uğramadığını göstermektedir (Shepard, 1974). Böylece çözümün tutarlı ve istatistiksel olarak güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular, PREFSCAL çözümünün verilerle oldukça iyi örtüştüğünü ve analiz sonucunda elde edilen birleşik grafiğin (joint plot) güvenilir yorumlamalar için kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi Algılama Haritası

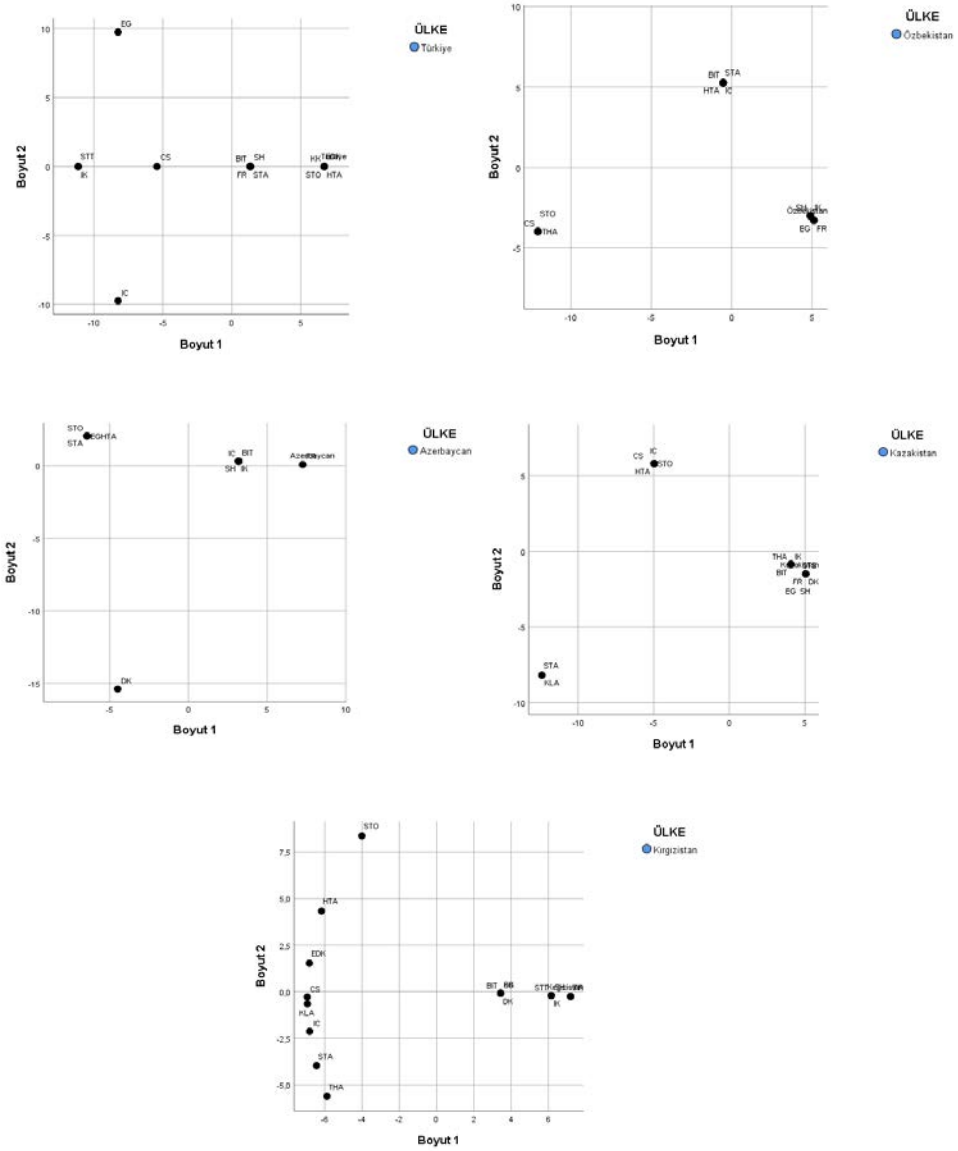
IC=İş Çevresi, EG=Emniyet ve Güvenlik, SH=Sağlık ve Hijyen, IK=İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası, BIT=BİT Hazırlığı, STO=S&T'in Önceliklendirilmesi, STA=S&T'de Açıklık, FR=Fiyat Rekabetçiliği, HTA=Hava Taşımacılığı Altyapısı, KLA=Kara ve Liman Altyapısı, THA=Turist Hizmetleri ve Altyapısı, DK=Doğal Kaynaklar, KK=Kültürel Kaynaklar, EDK=Eğlence Dışı Kaynaklar, CS=Çevresel Sürdürülebilirlik, STS=S&T Sosyoekonomik Etkisi, STT=S&T Talep Sürdürülebilirliği

Algılama haritalarında nesneler arasındaki mekânsal yakınlık, ilgili değişken açısından benzerliği; uzaklık ise farklılığı ifade etmektedir. Bu doğrultuda, harita üzerinde birbirine yakın konumlanan ülkeler, değerlendirilen rekabetçilik özellikleri bakımından birbirleri ile benzer rekabetçilik profiline sahiptir. Birbirinden uzak konumda yer alan ülkeler ise birbirinden daha belirgin farklılıklar göstermektedir. Aynı şekilde, bir rekabetçilik göstergesi (17 alt gösterge) bir ülkeye ne kadar yakınsa, o ülkenin bu alanında o kadar yüksek rekabet gücüne sahip olduğu, bir ülke bir göstergeye ne kadar uzaksa, bu göstergenin o ülkede o kadar zayıf yönü olduğu söylenebilir (Gursoy vd., 2009).

Şekil 2’de görüldüğü üzere, PREFSCAL çözümlemesi sonucunda ülkeler arasında benzer rekabet profiline sahip iki grup ve diğerlerinden farklılaşan bazı destinasyonlar tespit edilmiştir. Birinci destinasyon grubunda Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan yer almaktadır. Türkiye’nin bu destinasyonlardan uzak noktalarda konumlandığı görülmektedir.

Birinci grupta yer alan Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan, harita üzerinde birbirlerine yakın konumlanmış olup benzer rekabet profiline sahiptir. Bu durum, bu ülkelerin rekabet göstergeleri açısından benzer güçlü ve zayıf yönler taşıdığını göstermektedir. Bu ülkelerin birbirleriyle benzerlik gösteren güçlü yanları fiyat rekabetçiliği ve sağlık ve hijyendir. Bu göstergelerde Türkiye’ye göre daha rekabetçi güce sahip oldukları söylenebilir. Ancak aynı grupta yer alan ülkeler arasında da rekabet gücünün değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin; Kazakistan fiyat rekabetçiliği ve sağlık ve hijyen göstergelerine daha yakın konumlandığı için bu göstergelerde diğer ülkelere göre daha yüksek rekabet gücüne sahiptir. Kırgızistan ve Azerbaycan ise fiyat rekabetçiliği göstergesine benzer uzaklık mesafesinde konumlandıkları için bu göstergelerde birbirleri ile benzer düzeyde oldukları söylenebilir. Türkiye ise analiz haritasında diğer dört ülkeden uzak bir noktada konumlanmakta ve farklı bir rekabet profiline sahip olduğunu göstermektedir. Eğlence dışı kaynaklar, hava taşımacılığı altyapısı, S&T’in önceliklendirilmesi, kültürel kaynaklar göstergelerine oldukça yakın konumlanmıştır. Bu göstergelerde Türkiye’nin rekabet avantajına sahip olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan ülkenin uzak olduğu gösterge o ülkenin zayıf yönünü yansıtmaktadır. Örneğin; çevresel sürdürülebilirlik ve iş çevresi göstergeleri tüm ülkelerin zayıf yönüdür. Bunun yanında doğal kaynaklar göstergesine Türkiye ve Kazakistan yakın konumlanmaktadır. Bu kategoride Türkiye ve Kazakistan’ın benzer güçlü yönü olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra S&T’in önceliklendirilmesi, S&T’de açıklık ve hava taşımacılığı altyapısı göstergeleri Türkiye’nin çok yakınında konumlanırken diğer dört ülkeye oldukça uzaktır. Bu göstergelerin Türkiye’nin güçlü yanı iken diğer ülkelerin zayıf yönlerini yansıtmaktadır. Haritanın sol tarafında konumlanan S&T talep sürdürülebilirliği, emniyet ve güvenlik ve insan kaynakları ve iş gücü piyasası göstergeleri de konumu itibarıyla Türkiye’ye oldukça uzaktır. Bu nedenle Türkiye’nin bu göstergelerde zayıf kaldığı söylenebilir.

Şekil 3: Ülkelere Göre Gösterge Haritaları

Şekil 3'te her ülkenin haritadaki konumlandırmaları gösterilmiştir. Bu konumlandırmalarına göre ülkelerin göstergelere yakınlık ve uzaklık düzeyleri daha belirgin halde görülmektedir. Güçlü yönler, MDS analizinde ülkeye yakın konumlanan göstergelere göre; zayıf yönler ise ülkeden uzak konumlanan göstergelere göre belirlenmiştir. Ardından tablo 5'te ülkelerin güçlü ve zayıf yönleri özetlenmiştir.

Ülkeler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Türkiye	• S&T'in Önceliklendirilmesi • Hava Taşımacılığı Altyapısı • Kültürel Kaynaklar • Eğlence Dışı Kaynaklar	• Emniyet ve Güvenlik • İş Çevresi • İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası • S&T Talep Sürdürülebilirliği
Kazakistan	• S&T Sosyoekonomik Etkisi • Sağlık ve Hijyen • Fiyat Rekabetçiliği • Doğal Kaynaklar	• Kara ve Liman Altyapısı • S&T'de Açıklık • Hava Taşımacılığı Altyapısı • Çevresel Sürdürülebilirlik
Azerbaycan	• Fiyat Rekabetçiliği • İş Çevresi • Sağlık ve Hijyen • İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası	• Doğal Kaynaklar • Emniyet ve Güvenlik • Hava Taşımacılığı Altyapısı • S&T'de Açıklık
Özbekistan	• Fiyat Rekabetçiliği • Sağlık ve Hijyen • İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası • Emniyet ve Güvenlik	• Çevresel Sürdürülebilirlik • S&T'in Önceliklendirilmesi • Turist Hizmetleri ve Altyapısı
Kırgızistan	• Fiyat Rekabetçiliği • Sağlık ve Hijyen • İnsan Kaynakları ve İş Gücü Piyasası • S&T Talep Sürdürülebilirliği	• İş Çevresi • S&T'in Önceliklendirilmesi • S&T'de Açıklık • Çevresel Sürdürülebilirlik • Hava Taşımacılığı Altyapısı • Kara ve Liman Altyapısı • Turist Hizmetleri ve Altyapısı • Eğlence Dışı Kaynaklar

Tablo 5: Ülkelerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Sonuç ve Öneriler

Ülkelerin turizm gelişiminin ölçülmesi, faydaları en üst düzeye çıkarmak ve olumsuz etkileri en aza indirmek bilgiye dayalı, etkili ve sürdürülebilir politikaların oluşturulması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türk devletlerinin 2019, 2021 ve 2024 yılları arasındaki Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi performanslarını ortaya koyarak, kaydedilen yükseliş ve düşüşler analiz etmiştir. Araştırma, ülkelerin küresel turizm rekabetinde üst sıralara çıkabilmesi için güçlü yönlerini pekiştirmesi ve zayıf alanlarını geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aşağıda, bu yıllar arasındaki performans değişimlerine yönelik detaylı bulgular sunulmaktadır.

Araştırma sonucunda değerlendirilen 2019-2024 yılları arasında Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi sonuçları, Orta Asya ülkelerinin turizm gelişimi ve rekabet gücü açısından farklı performans sergilediğini göstermektedir. Türkiye, analiz edilen ülkeler arasında en istikrarlı ilerlemeyi kaydederek 2024 yılında 29. sıraya yükselmiş ve küresel turizm sektöründe rekabet gücünü artırmıştır. Özbekistan ise 2019-2024 döneminde %7,80 ile en yüksek gelişim oranını

yakalayarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan ve Kırgızistan gibi ülkeler, pandemi sonrası dönemde sürdürülebilirlik ve altyapı eksiklikleri gibi kategorilerden kaynaklanan sınırlı bir iyileşme sergilemişlerdir. Genel olarak, Türk devletlerinin turizm performansı, Türkiye'ye kıyasla daha geride kalmaktadır. Bu durum altyapı geliştirme, uluslararası tanıtım stratejileri ve sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, bölge ülkelerinin turizm potansiyelini daha etkin kullanabilmeleri için kapsayıcı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye, TTDI kapsamında 2019 yılına kıyasla seyahat ve turizm kaynakları, seyahat ve turizm politikaları ile altyapı ve hizmetler gibi göstergelerde dikkat çekici bir performans sergilemiştir. Seyahat ve Turizm Politikaları çerçevesinde 1. sıraya yükselmesi, turizmin Türkiye'nin kalkınma stratejisinde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, Crouch ve Ritchie'nin (1999) bir destinasyonun turizm politikalarının güçlü olması durumunda rekabet gücünün artacağına yönelik modelini destekler niteliktedir. Özellikle seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi göstergesinde 20. sıradan 2. sıraya yükselmesi, turizmin hükümet politikaları ve tanıtım stratejileri ile desteklendiğini göstermektedir. Türkiye'nin turizmi ekonomik kalkınmanın önemli bir aracı olarak kullandığını vurgulayan Hassan ve Uşaklı (2013) ile uyum göstermektedir.

Doğal ve kültürel kaynaklar açısından, Türkiye'nin 2019'dan 2024'e önemli bir gelişme göstererek 14. sıraya yükselmesi, kültürel mirasın ve doğal güzelliklerin uluslararası tanıtımına verilen önemin arttığını ortaya koymaktadır. Eğlence dışı kaynaklarda gösterdiği ilerleme de Türkiye'nin iş turizmi ve sağlık turizmi gibi alternatif segmentlerde rekabet gücünü artırdığını yansıtmaktadır. Bu sonuçlar, Dwyer ve Kim (2010) tarafından vurgulanan destinasyonların kaynak tabanlı rekabet gücünün turizmde sürdürülebilir başarıya ulaşmada önemli bir faktör olduğu görüşüyle desteklenmektedir. Benzer şekilde Güney Avrupa ülkelerinde de benzer bir şekilde kültürel ve doğal kaynakların turizm gelirlerini artırmada kritik rol oynadığını belirten Serçek ve Yıldız (2022) ile örtüşmektedir.

Hava taşımacılığı altyapısında 8. sıraya yükselmesi, uluslararası bağlantılar ve turist akışı açısından önemli bir avantaj sağlarken, kara ve liman altyapısındaki gerileme, bölgesel bağlantılarda eksikliklere işaret etmektedir. Bu sonuçlar, ulaşım altyapısının turizmdeki rolünü vurgulayan Öncüler ve Küçükgüney'in (2022) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin fiyat rekabetçiliğinde 40. sıraya düşmesi, artan hizmet maliyetlerinin uluslararası turizm pazarındaki konumunu olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Bu durum, Yıldırğan ve ark. (2021) tarafından da belirtilen, maliyet yönetimi ve fiyat politikalarının turizm sektörü üzerindeki etkileriyle uyum içindedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin sürdürülebilirlik göstergelerindeki gerilemeleri, çevresel politikaların yetersiz uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlar, çevresel

sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme arasındaki dengenin Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Bostan ve Aydın, 2021; Çavuş ve ark., 2012). Ayrıca turizmin sosyoekonomik etkilerindeki düşüş, sektörün yerel ekonomiye olan katkısını artırma ihtiyacını göstermektedir. Sosyoekonomik etkilerin artırılması için yerel toplulukların turizm sektörüne entegrasyonu desteklenmeli, maliyet avantajını yeniden kazanmak için fiyat rekabetçiliğini artırıcı tedbirler alınmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin TTDI performansı, güçlü doğal ve kültürel kaynakları ile turizm politikalarında kaydettiği ilerlemelerle desteklenmektedir. Ancak, fiyat rekabetçiliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi göstergelerdeki gerilemeler, turizmin uzun vadeli rekabet gücü açısından ele alınması gereken stratejik alanları işaret etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin çevresel politikalarını güçlendirmesi, alternatif turizm segmentlerine yönelik altyapı yatırımlarını artırması ve turist harcamalarındaki artışları dengelemek için fiyat rekabetçiliğini geliştirecek stratejiler benimsemesi önerilmektedir.

Kazakistan'ın TTDI kapsamında fiyat rekabetçiliği göstergesinde 2. sırada yer alarak dikkat çekmesi, turizm sektöründeki maliyet avantajlarını etkili bir şekilde kullanabildiğini göstermektedir. Bu durum, özellikle düşük maliyetli tatil seçenekleri arayan turistler için ülkeyi cazip bir destinasyon haline getirebilir. Bununla birlikte S&T sosyoekonomik etkisi göstergesinde 2024'te 5. sırada yer alması turizm sektörünün ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına olan katkısını açıkça ortaya koymaktadır. Bu yüksek sıralama, turizmin yalnızca bir ekonomik gelir kaynağı değil, aynı zamanda yerel topluluklar üzerinde olumlu sosyal etkiler yaratan bir sektör olduğunu göstermektedir. Gürsoy ve Yegemberdiyeva (2021) çalışmasında ülkenin güçlü yanlarına ek olarak doğal yapısı, doğal güzellikler, flora ve fauna zenginliği, dağları ve İpek Yolu güzergahında yer alması olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde TTDI verilerinde Kazakistan seyahat ve turizm kaynakları kategorisinde 44. sırada yer almaktadır. Ayrıca sağlık ve hijyen göstergesinde 23. sırada yer alması ülkenin turizm altyapısında sağlık hizmetlerinin ve hijyen standartlarının uluslararası normlara uygun bir şekilde geliştirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu yüksek sıralama, turistler için güvenli ve sağlıklı bir seyahat ortamı sunma kapasitesini ortaya koymaktadır.

Bunların yanı sıra endekste 70. sırada yer alan Kazakistan turizm kaynaklarını altyapı ve hizmetlerini geliştirerek desteklemelidir. Turistik hizmetleri ve altyapısında 2024 yılında 47. sıraya ilerlemesi olumlu bir gelişme olsa da hava taşımacılığı, kara ve liman altyapısını da desteklemesi gerekmektedir. Kazakistan'ın turizm sektörünü daha sürdürülebilir ve rekabetçi hale getirmek için düzenleyici engellerin azaltılması, altyapı yatırımlarının artırılması ve uluslararası erişimin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu adımlar, Kazakistan'ın

turizmdeki güçlü yönlerini pekiştirirken, zayıf yönlerini iyileştirerek uluslararası arenada daha güçlü bir konuma ulaşmasını sağlayacaktır.

Azerbaycan, 2019-2024 döneminde TTDI değerlendirmesinde seyahat ve turizm kaynaklarında (doğal ve kültürel kaynaklar) kayda değer ilerlemeler kaydetmiştir. Araştırmalar (Gaziyeve ve Boyacıoğlu, 2021; İslamzade ve Büyükipekci, 2021; Seferov ve Hesenov, 2006) Azerbaycan'ın yüksek dağları, ovaları, nehirleri, Hazar Denizi sahili ve zengin kültürel ve tarihi mirasıyla çok büyük turizm potansiyeline sahip olduğunu desteklemektedir. Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında ilerleme teknolojiye yönelik öneminin daha fazla benimsendiğini gösterebilir. Ayrıca talep sürdürülebilirliğinde 24 sıra öne çıkarak 32. sırada yerini almıştır. Turizm sektöründe talep sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik başarılı adımlar attığı ve ülkenin turizm talebini artırmak için etkili stratejiler uyguladığını söylemek mümkündür.

Bu gelişmelerin yanı sıra emniyet ve güvenlik, çevresel sürdürülebilirlik ve turizmin sosyoekonomik etkileri gibi kritik alanlarda gerilemeler dikkat çekmektedir. Azerbaycan'ın emniyet ve güvenlik göstergesinde 44 sıra gerileyerek %10,58'lik düşüş yaşaması, turistlerin güvenlik algısını olumsuz etkileyebilecek önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Turistik bölgelerde güvenlik önlemlerinin artırılması, turist bilgilendirme sistemlerinin geliştirilmesi ve olumlu algı kampanyalarıyla bu alandaki zayıflık giderilmelidir. Bu adımlar, turistlerin güvenini artırarak turizm sektörüne olumlu katkı sağlayacaktır. Aksi durumda Seferov ve Hesenov (2006: 270) da belirttiği gibi doğal kaynaklar zengin olsa bile iç huzursuzlukları olan, geri kalmış ülkeler turizm potansiyelini iyi bir şekilde değerlendirilmemektedir.

Benzer şekilde, çevresel sürdürülebilirlikteki %1,88'lik düşüş, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumsuz bir tablo çizmektedir. Bu sonuçlar Azerbaycan'ın turizm sektöründeki rekabet gücünü artırmak için emniyet algısını iyileştirmeye, altyapıyı güçlendirmeye ve çevre dostu politikalar uygulamaya odaklanması gerektiğini göstermektedir. Özellikle turizm politikalarının yeniden önceliklendirilmesi, uluslararası iş birliğinin artırılması ve turist hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi, Azerbaycan'ın küresel turizmdeki konumunu güçlendirecektir.

Özbekistan, TTDI değerlendirmesinde fiyat rekabetçiliği ve turizm kaynaklarının geliştirilmesi alanlarındaki güçlü performansı dikkat çekmektedir. Doğal ve kültürel kaynakların etkin tanıtımı, ülkenin turizm cazibesini artırırken, fiyat rekabetçiliği göstergesinde 25. sırada yer alması, Özbekistan'ın düşük maliyetli turizm olanakları sunarak turistler için cazip bir destinasyon haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde turizmin ekonomik büyüme için önemli bir araç olduğunu vurgulayan önceki çalışmaları destekler niteliktedir (UNWTO, 2022; Hassan ve

Uşaklı, 2013). Özbekistan'ın bu avantajını, daha sürdürülebilir ve yenilikçi turizm politikalarıyla desteklemesi, sektördeki büyümesini hızlandırabilir.

Ancak emniyet ve güvenlik, turizm sürdürülebilirliği ve talep sürdürülebilirliği gibi kritik alanlarda yaşanan gerilemeler ve altyapı ve hizmetler kategorisindeki sınırlı gelişim, ülkenin uluslararası rekabet gücünü sınırlandırmaktadır. Örneğin güvenlik algısı ve çevresel sürdürülebilirlik konularındaki eksiklikler, turizmin uzun vadeli büyümesi için risk oluşturmaktadır. Bu durum, turizm talebini destekleyen altyapı geliştirme ve çevresel yönetim politikalarına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Bello ve ark., 2014; Yıldırğan ve ark., 2021). Dolayısıyla, Özbekistan'ın turizm altyapısını geliştirmek için yatırımları artırması, çevresel sürdürülebilirlik ve güvenlik gibi kritik alanlarda iyileştirmeler yaparak turizm sektöründe dengeli ve kalıcı bir büyüme stratejisi benimsemesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, turizmin ekonomiye olan katkısını artırmada ve uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü yükseltmede belirleyici olacaktır.

Kırgızistan, TTDI kapsamında 2019 yılına kıyasla kolaylaştırıcı çevre ve seyahat-turizm politikaları gibi önemli alanlarda ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle emniyet ve güvenlik sıralamasında 85. sıradan 62. sıraya yükselmesi, turistlerin ülkeye yönelik güven algısının güçlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, turistlerin ülkede daha rahat seyahat etmelerini sağlamış ve turizm talebinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuştur. Nitekim, seyahat ve turizm talebinin sürdürülebilirliği göstergesindeki sıralamanın 54'ten 41'e yükselmesi, turist akışının istikrar kazandığını ve destinasyonun cazibesinin arttığını göstermektedir (WTTC, 2023). Fiyat rekabetçiliği göstergesinde ise Kırgızistan'ın 11. sırada yer alması, bölgesel turizm pazarında maliyet avantajı sunduğunu ve ekonomik seyahat arayışındaki turistler için çekici bir seçenek haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, düşük gelirli ve fiyat odaklı turist segmentlerini cezbetmek için önemli bir fırsat sunmaktadır (Dwyer ve Kim, 2010).

Bu gelişmelerin yanı sıra yıllar içerisinde önemli başlıklarda gerilemeler yaşanmıştır. Özellikle artan taleple doğru orantılı olarak alt yapı ve hizmetlerde iyileşmeler olmadığı görülmektedir. Hava taşımacılığında 13 sıra ilerleme kaydederek 96. sıraya yükselse de kara ve liman yapısında iyileşme göstermemiştir. Bununla birlikte turist hizmetleri ve altyapısında yaşanan düşüş, ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırmasını engellemektedir. Bu kapsamda turist hizmetlerinin kalitesini artırmaya yönelik stratejiler benimsenmeli ve kültürel kaynakların daha etkin bir şekilde tanıtılması sağlanmalıdır. Çevresel sürdürülebilirlik konusundaki durağan performans ve gerilemeler, artan talebin uzun vadeli etkileri dikkate alınarak doğal kaynakların korunması ve ekoturizme öncelik verilmesi gerektiğini göstermektedir. Dijitalleşme ve insan kaynaklarındaki olumlu gelişmelerin devam ettirilmesi, Kırgızistan'ın turizm

potansiyelini daha iyi değerlendirmesine ve rekabetçi bir konuma ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

PREFSCAL analizinden elde edilen bulgular ise araştırmaya dâhil edilen ülkeler arasında benzerlik gösteren ve farklılaşan rekabetçilik profillerini ortaya koymaktadır. Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın aynı kümede yer alması, bu ülkelerin fiyat rekabetçiliği ve sağlık-hijyen alanlarında benzer ve güçlü performans sergilediğini göstermektedir. Bu durum, özellikle bu ülkelerin maliyet avantajı sunarak düşük bütçeli turizm pazarlarında rekabet edebildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin analizde diğer ülkelerden ayrılarak farklı bir konumda yer alması, onun kültürel kaynaklar, eğlence dışı kaynaklar, hava taşımacılığı altyapısı ve seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi gibi alanlarda belirgin bir rekabet avantajına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, ülkelerin rekabetçi yönlerinin sadece genel bir sıralamayla değil, çok boyutlu ilişkisel yapılarla da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve destinasyon stratejilerinin bu farklılıklara göre şekillendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun yanında araştırma sürdürülebilir turizm politikalarının stratejik önemini işaret etmektedir. Elde edilen bulgular, turizm sektörünün ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik boyutlarında ilerleme sağlamak için karar alıcılar ve politika yapıcılar için yol gösterici niteliktedir. Ayrıca, çalışmanın sunduğu kapsamlı analiz, bölgesel iş birliğini güçlendirecek ortak stratejilerin geliştirilmesine ışık tutmaktadır.

Araştırmanın Kısıtları ve Gelecekteki Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışmanın bazı sınırlamaları bulunmaktadır. İlk olarak, analiz edilen veriler yalnızca Seyahat ve Turizm Gelişim Endeksi'ne dayandırılmıştır. Bu durum, elde edilen bulguların başka veri kaynaklarıyla desteklenmesini kısıtlamaktadır. Ayrıca, endeksin kapsamadığı Türkmenistan gibi ülkelerin bu çalışmaya dâhil edilememesi, Türk devletleri arasında tam bir karşılaştırma yapılmasını engellemiştir. Çalışmanın bir diğer sınırlaması, analiz edilen yıllar arasındaki metodolojik farklılıkların verilerin doğrudan karşılaştırılmasını karmaşılaştırmasıdır.

Gelecekteki çalışmalar, daha geniş bir veri seti kullanarak Türk devletlerinin turizm politikalarını derinlemesine inceleyebilir. Örneğin, doğrudan saha çalışmaları ve yerel paydaşlarla yapılacak görüşmeler, turizm politikalarının etkilerini daha kapsamlı bir şekilde anlamayı sağlayabilir. Ayrıca, Türk devletleri arasında bölgesel iş birliğinin turizm sektörüne katkıları ve ortak pazarlama stratejilerinin etkisi detaylı bir şekilde ele alınabilir. Sürdürülebilirlik bağlamında ise çevresel, sosyal ve ekonomik göstergelere odaklanılarak ülkelerin performanslarını iyileştirecek somut projeler sunulabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Bu çalışmaya yazarlardan Serpil SUNGUR AVCI %50, Murat AVCI %50 oranında katkı yaptıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı: Yazarlar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. ve Vogt, C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2005.03.001>
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2005). Türkiye turizminin Akdeniz ülkeleri ile rekabet gücü açısından karşılaştırılması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 139-152.
- Bello, Y.O., Bello, M.B. ve Raja, N. (2014). Travel and tourism business confidence index in Nigeria: Issues and challenges. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3(2), 1-15.
- Borg, I. ve Groenen, P. J. (2007). *Modern multidimensional scaling: Theory and applications*. Springer Science & Business Media.
- Bostan, A. ve Aydın, A. (2021). Türkiye'nin seyahat ve turizm rekabet edebilirlik endeksi içindeki yeri üzerine bir araştırma (2007-2019). *Journal of Travel and Tourism Research*, 18(18), 131-158.
- Busing, F. M., Groenen, P. J. ve Heiser, W. J. (2005). Avoiding degeneracy in multidimensional unfolding by penalizing on the coefficient of variation. *Psychometrika*, 70(1), 71-98. <https://doi.org/10.1007/s11336-001-0908-1>
- Crouch, G. I. (2011). Destination competitiveness: An analysis of determinant attributes. *Journal of Travel Research*, 50(1), 27-45. <https://doi.org/10.1177/0047287510362776>
- Crouch, G. I. ve Ritchie, J. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137-152. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(97\)00196-3](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(97)00196-3)
- DeSarbo, W. S., Young, M. R. ve Rangaswamy, A. (1997). A parametric multidimensional unfolding procedure for incomplete nonmetric preference/choice set data in marketing research. *Journal of Marketing Research*, 34(4), 499-516. <https://doi.org/10.1177/002224379703400407>
- Dwyer, L. ve Kim, C. (2003). Destination competitiveness: determinants and indicators. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369-414. <https://doi.org/10.1080/13683500308667962>

- Gaziyev, E. ve Boyacıoğlu, E. Z. (2021). Azerbaycan ekonomisinin gelişiminde turizmin yeri: Türkiye tecrübesinin uygulanabilirliği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 275-295. <https://doi.org/10.37847/tdtad.977689>
- Göral, R. (2017). Dünya Ekonomik Forumu turizm rekabetçilik raporu ışığında Türkiye turizminin rekabetçilik sorunları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 141-166.
- Gössling, S., Hansson, C. B., Hörstmeier, O. ve Saggel, S. (2002). Ecological footprint analysis as a tool to assess tourism sustainability. *Ecological Economics*, 43(2-3), 199-211. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(02\)00211-2](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(02)00211-2)
- Gürsakar, S. ve Arlı, N. B. (2023). Seyahat ve turizm gelişmişlik endeksi: Seyahat ve turizmde sürdürülebilirliğin turizm gelirleri ve turist varışları üzerindeki etkisi. *International Journal of Social Inquiry*, 16(2), 639-653. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1366711>
- Gursoy, D., Baloglu, S. ve Chi, C. G. (2009). Destination competitiveness of Middle Eastern countries: An examination of relative positioning. *Anatolia*, 20(1), 151-163. <https://doi.org/10.1080/13032917.2009.10518901>
- Gürsoy, Ü. Y. ve Yegemberdiyeva, Z. (2021). Kazakistan'ın doğal turizm kaynakları. *Turan: Stratejik Araştırmaları Merkezi*, 13(50), 397-416. <https://doi.org/10.15189/1308-8041>
- Hall, C. M. (2019). *Tourism planning: Policies, processes, and relationships (2nd ed.)*. Routledge.
- Hall, C. M. ve Page, S. J. (2014). *The geography of tourism and recreation: environment, place and space*. Routledge.
- Hassan, A. ve Uşaklı, A. (2013). Seyahat ve turizm rekabetçilik endeksi: Akdeniz çanağındaki destinasyonlara yönelik karşılaştırmalı bir analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(2), 53-67.
- Holden, A. (2016). *Environment and tourism*. Routledge.
- İslamzade, İ. ve Büyükipekçi, S. (2021). Azerbaycan turizm ekonomisinin istatistik verilerine göre değerlendirilmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 107-124.
- Kantarci, K. (2007). Perceptions of foreign investors on the tourism market in Central Asia including Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan. *Tourism Management*, 28(3), 820-829. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.05.012>
- Kayar, Ç. H. ve Kozak, N. (2010). Measuring destination competitiveness: An application of the Travel and Tourism Competitiveness Index (2007). *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(3), 203-216. <https://doi.org/10.1080/19368621003591319>
- Kim, S. S., Guo, Y. ve Agrusa, J. (2005). Preference and positioning analyses of overseas destinations by mainland Chinese outbound pleasure tourists. *Journal of Travel Research*, 44(2), 212-220. <https://doi.org/10.1177/0047287505278979>
- Kruskal, J. B. ve Wish, M. (1978). *Multidimensional scaling*. Sage.
- Kuvat, Ö. (2021). Türkiye’de illerin turist geliş ve geceleme sayılarına göre konumlandırılmasında çok boyutlu ölçekleme analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal*

- Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(46-1), 1433-1447. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1023477>
- Li, X., Cheng, C. K., Kim, H. ve Li, X. (2015). Positioning USA in the Chinese outbound travel market. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 39(1), 75-104. <https://doi.org/10.1177/1096348012461548>
- Maulana, A., Oktaviyanti, D., Wahyuni, D., Sasono, N. ve Sakti, G. (2022). Implikasi kebijakan atas terbitnya travel & tourism development index 2021 terhadap upaya peningkatan daya saing kepariwisataan indonesia di pasar global. *Jurnal Kepariwisata Indonesia: Jurnal Penelitian dan Pengembangan Kepariwisata Indonesia*, 16(2), 149-162. <https://doi.org/10.47608/jki.v16i22022.149-162>
- McCool, S. F. ve Martin, S. R. (1994). Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32(3), 29-34. <https://doi.org/10.1177/004728759403200305>
- Öncüer, M. E. ve Muca, E. K. (2022). Güney Avrupa ülkelerinin seyahat ve turizm rekabet gücü açısından karşılaştırılması. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(4) 1687-1704. <https://doi.org/10.33083/joghat.2022.229>
- Porter, M. E. ve Strategy, C. (1980). *Techniques for analyzing industries and competitors*. Competitive Strategy. New York.
- Richards, G. (2001). *Cultural attractions and European tourism*. CABI.
- Ritchie, J. R. B. ve Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. CABI.
- Salam, U. (2024). The dynamic of Asean tourism development within the travel & tourism competitiveness index/travel & tourism development index (TTCI-TTD) throughout 2017-2023. *Sosio Dialektika*, 9(1), 31-59. <https://doi.org/10.31942/sd.v9i1.10450>
- Seetanah, B. (2011). Assessing the dynamic economic impact of tourism for island economies. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 291-308. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.08.009>
- Seferov, R. ve Hesenov, T. (2006). Azerbaycan'ın turizm potansiyeli ve turizm etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 255-272.
- Serçek, S. ve Yıldız, Y. (2022). Güney Avrupa ülkelerinin seyahat ve turizm (T&T) rekabet edebilirlik endeksi üzerine bir çalışma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(2), 1147-1167. <https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1035>
- Shen, F., Hughey, K. F. ve Simmons, D. G. (2008). Connecting the sustainable livelihoods approach and tourism: A review of the literature. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 15(1), 19-31. <https://doi.org/10.1375/jht.15.19>
- Shepard, R. N. (1974). Representation of structure in similarity data: Problems and prospects. *Psychometrika*, 39(4), 373-421. <https://doi.org/10.1007/BF02291665>
- Smith, M. K. (2001). *Issues in cultural tourism studies*. Routledge.
- UNWTO (2023). International Tourism Highlights – 2023 Edition, The Impact of COVID-19 on Tourism (2020–2022). 16 Kasım 2024'te <https://tourismecotedivoire.ci/wp-content/uploads/2023/12/Tourism-Highlights.pdf> adresinden edinilmiştir.

- UNWTO, (2020). International Tourism Highlights, 2020 edition. 16 Kasım 2024'te <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456> adresinden edinilmiştir.
- Vašaničová, P. (2024). Changes in the Travel and Tourism Development Index Methodology. *Modern Management Review*, 29(3), 103-114. <https://doi.org/10.7862/rz.2024.mmr.16>
- WEF (2024). Download TTDI 2024 dataset. 2 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/downloads-d72ace2079/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2007). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007: Furthering the process of economic development. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2008). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008: Balancing economic development and environmental sustainability. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2009). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009: Managing in a time of turbulence. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2011). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: Beyond the downturn. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2013). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013: Reducing barriers to economic growth and job creation. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2015). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015: Growth through shocks. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2017). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017: Paving the way for a more sustainable and inclusive future. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2019). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019: Travel and tourism at a tipping point. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2021). The Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a sustainable and inclusive future. Geneva: World Economic

- Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Economic Forum (WEF). (2024). The Travel & Tourism Development Index 2024: Insight Report. Geneva: World Economic Forum. 5 Kasım 2024'te <https://www.weforum.org/publications/series/travel-tourism-development-index/> adresinden edinilmiştir.
- World Tourism Organization (2024). *International Tourism Highlights, 2024 Edition*, November 2024, UN Tourism, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284425808>.
- World Tourism Organization (UNWTO). (2023). Turizm İstatistikleri. 13 Kasım 2024'te <https://www.unwto.org/tourism-statistics> adresinden edinilmiştir.
- WTTC (World Travel & Tourism Council). (2021). Travel & Tourism Economic Impact 2021. 15 Kasım 2024'te <https://wttc.org/research/economic-impact> adresinden edinilmiştir.
- WTTC (World Travel & Tourism Council). (2023). *Travel & Tourism Economic Impact 2023*. 15 Kasım 2024'te <https://wttc.org/research/economic-impact> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırğan, M. S., Kırır, S. ve Batman, O. (2021). Seyahat ve Turizm (T&T) Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye'nin ve Akdeniz Çanağındaki Rakiplerinin Karşılaştırmalı Analizi Üzerine Bir Çalışma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 9(Special Issue 5), 73-90. <https://doi.org/10.21325/jotags.2021.942>

EXTENDED SUMMARY

The tourism sector is of strategic importance for countries in terms of economic development, employment, and foreign exchange income. However, the sustainability of these contributions depends on the formulation and implementation of effective and competitive tourism policies. In this context, the evaluation of tourism competitiveness sheds light on strategic planning by determining the strengths and weaknesses of countries. In this regard, the "Travel and Tourism Development Index" (TTDI), developed by the World Economic Forum to assess countries' tourism performance, was revised and expanded into a more comprehensive framework under the name Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) in 2021.

By assessing not only the economic aspects of tourism but also its environmental and social sustainability dimensions, TTDI enables a multidimensional comparison of countries' competitiveness levels, thereby providing strategic guidance for policymakers (WEF, 2024). In this regard, it has become an important need to evaluate the tourism performance of countries with high regional cooperation potential, especially the Turkic states (Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan).

Although numerous studies in the literature have conducted country-level analyses using the index, research focusing on Turkic states such as Uzbekistan and Kyrgyzstan remains limited. Moreover, examining the Turkic states collectively enables the identification of both similarities and differences in their overall tourism performance. In this context, the primary aim of this study is to assess the current status of the Turkic

states (Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan) in terms of tourism development and competitiveness, and to identify their respective strengths and weaknesses. This study employs a mixed-methods approach, with document analysis used as the primary data collection technique. In this context, Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan and, Kyrgyzstan, which are among the Turkic States, were examined within the framework of TTDI (2019, 2021, and 2024) data published by the World Economic Forum. Data analysis was first carried out using the descriptive analysis method. In the evaluation process, the approaches used in previous research and the coloring methods specified in the index were used. The increases and decreases recorded by the Turkish States within the scope of the TTDI index between 2019-2021 and 2024 have been interpreted in detail. At the same time, the general situation (scores, rankings) of the countries within the scope of TTCI and TTDI indexes, together with the number of tourists and tourism revenues, are presented in tables and interpreted. Then, PREFSCAL analysis in the Multidimensional Scaling (MDS) method was used to analyze the similarities and differences, strengths and weaknesses of the countries.

Between 2019 and 2024, TTDI results reveal that Turkic states differ in terms of tourism development and competitiveness; Turkey continues its steady rise, while Uzbekistan has reached the highest development rate. In contrast, countries such as Azerbaijan and Kyrgyzstan have made limited progress due to a lack of infrastructure and sustainability, indicating that countries in the region need to adopt inclusive, sustainable, and promotion-oriented policies.

According to the results of the PREFSCAL analysis, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Azerbaijan exhibit similar competitiveness profiles, demonstrating a strong and similar position, particularly in the areas of price competitiveness and health and hygiene. Turkey, on the other hand, stands out from the other countries with a distinct competitive advantage in indicators such as cultural resources, non-leisure resources, air transport infrastructure, and the prioritization of travel and tourism. These findings highlight the necessity of evaluating countries' tourism competitiveness not only through rankings but also via multidimensional analyses; furthermore, they emphasize the strategic importance of sustainable tourism policies and offer guiding recommendations for decision-makers. The research results will contribute to both the development of national strategies and the establishment of common policies that will support regional tourism cooperation among the Turkic states.

One of the main limitations of this study is its reliance solely on TTDI data and the exclusion of certain countries, such as Turkmenistan, from the analysis. Furthermore, methodological inconsistencies across the years examined posed challenges to direct comparison. Future research can be supported by field studies and stakeholder interviews to enable more analyses that are comprehensive; additionally, policy recommendations can be developed based on sustainability-focused indicators.